

PODATKI O DIPLOMSKI NALOGI

Ime in priimek: Monika Karlovčec

Naslov naloge: Uporaba načela krepitev moči pri delu z uporabniki

Kraj: Ljutomer

Leto: 2009

Št. strani: 75

Št. tabel: 2

Št. slik: 0

Št. prilog: 0

Mentorica: dr. Mojca Urek

Ključne besede: krepitev moči, uporabniška gibanja, antipsihiatrija, dezinstitutionalizacija, inovativne metode, življenjski svet uporabnika, zagovorništvo, skupnostne službe

Povzetek: Teoretični del govori o krepitevi moči, kako krepiti moč uporabniške skupine in posameznika. Predstavljeni so procesi, ki prispevajo h krepitevi moči uporabnikov: uporabniška gibanja, antipsihiatrija, dezinstitutionalizacija, skupnostne službe, inovativne metode in zagovorništvo. V raziskovalnem delu me je zanimalo dožemanje krepitev moči stanovalcev Zavoda Hrastovec-Trate; kje se kaže njihov vpliv in kako si sami izboljšajo življenje.

Title: Using Principle Empowerment in Work With Users

Key words: empowerment, user's movement, antipsychiatry, dezinstitutionalization, inovative methods, user's living space, advocacy, community mental health

Abstract: Theoretical part is about empowerment, how to empower user's group and individual. There are processes introduced which contribute to empowerment of users: user's movement, antipsychiatry, dezinstitutionalization, community mental health and advocacy.

In research part I am interested in how users in Institution Hrastovec-Trate comprehend empowerment; where their influence is shown and how they improve their life.

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO V LJUBLJANI

DIPLOMSKA NALOGA
UPORABA NAČELA KREPITEV MOČI PRI DELU Z UPORABNIKI

Mentorica: dr. Mojca Urek

Monika Karlovčec

Ljubljana, 2009

PREDGOVOR

Diplomska naloga govori o načelu socialnega dela krepitve moči, katerega izraz (»*Empowerment*«) izvira iz 70. let, kot slogan različnih družbenih gibanj, ki so se borile za svoje pravice. Načelo se zdi zelo primerno, ker izvira iz jezika zatiranih skupin, ki se lahko znajdejo tudi v vlogi uporabnikov. Običajno je stroka tista, ki »podari« kakšen izraz uporabnikom. V primeru izraza krepitev moči se je zgodilo nasprotno, v tem se odraža (po mojem mnenju) njegova legitimnost. Ker je abstrakten pojem, ga lahko uporabimo pri vseh metodah socialnega dela oziroma pri delu se lahko odraža skupna moč uporabnikov in socialnih delavcev, torej kot nekaj konkretnega.

V nalogi bo najprej opisana definicija moči kot splošnega pojma in značilnosti, ki so povezane s pojmom.

Nadalje se bom osredotočila na krepitev moči uporabnikov kot skupinsko in individualno delo. Če želimo krepiti moč drugih, moramo krepiti tudi lastno moč, zato me zanimajo kritike in težave, s katerimi se srečuje socialno delo kot znanstvena stroka in sami socialni delavci, da spoznam, katere ovire je pri delu potrebno preseči.

Predstavila bom procese, ki bistveno prispevajo h krepitvi moči uporabnikov, in sicer uporabniška gibanja, antipsihiatrijo, dezinstitutualizacijo, zagovorništvo.

Pri socialnem delu izhajamo iz življenjskega sveta uporabnikov, zato se mi zdi pomembno, da se dotaknem tudi te teme, iz katere sem poskušala izhajati v raziskovalnem delu (v povezavi z načelom krepitve moči), saj me je zanimalo dožemanje načela krepitve moči uporabnikov javno-socialnega varstvenega zavoda Hrastovec – Trate. Tako me je zanimalo, kje se po njihovem mnenju kaže njihov vpliv in kako si sami izboljšajo življenje, ker menim, da krepitev moči brez možnosti uporabnikov, da prispevajo svoj delež, ni izražena kot konkretna akcija.

Zahvalila bi se stanovalcem Zavoda Hrastovec-Trate, ki so sodelovali v fokusni skupini.

Zahvaljujem se kolektivu Zavoda Hrastovec - Trate, ki je dovolil in omogočil, da se fokusna skupina zgodi. (Prav tako za dovoljenje za prvoten načrt, ki mi ga ni uspelo uresničiti).

Zahvaljujem se mentorici Mojci Urek za usmerjanje in podporo.

Prav tako se zahvaljujem vsem ostalim, ki so na svoj način prispevali k nastajanju diplomske naloge. Tudi vsem tistim, ki niso.

KAZALO DIPLOMSKE NALOGE

KAZALO

PREDGOVOR

1. TEORETIČNI UVOD.....	6
1.1. KREPITEV MOČI.....	6
1.1.1. Krepitev moči kot splošen pojem.....	6
1.1.2. Krepitev moči na strani uporabnikov.....	9
1.1.3. Krepitev moči na strani socialnega dela.....	14
1.2. PREMIK MOČI K UPORABNIKOM.....	18
1.2.1. Uporabniška gibanja.....	18
1.2.1.1. Zgodovinski razvoj družbenih gibanj.....	18
1.2.1.2. Poslanstvo uporabniških gibanj.....	21
1.2.2. Stroka.....	24
1.2.2.1. Anti-psihiatrija.....	24
1.2.2.2. Dez institucionalizacija.....	25
1.2.2.3. Inovativne metode.....	33
1.2.3. Zagovorništvo.....	35
1.3. ŽIVLJENJSKI SVET UPORABNIKA.....	39
2. PROBLEM.....	42
3. METODOLOGIJA.....	43
3.1. VRSTA RAZISKAVE.....	43
3.2. MERSKI INSTRUMENT IN VIR PODATKOV.....	43
3.3. POPULACIJA IN VZORČENJE.....	43
3.4. ZBIRANJE PODATKOV.....	43

3.5. OBDELAVA IN ANALIZA PODATKOV.....	44
4. REZULTATI IN RAZPRAVA.....	57
5. PREDLOGI.....	67
6. SKLEPI.....	69
7. LITERATURA.....	71
8. POVZETEK.....	74

1. TEORETIČNI UVOD

1.1. KREPITEV MOČI

1.1.1. Krepitev moči kot splošen pojem

Na splošno krepitev moči pomeni, da vplivamo na nekoga, da bo storil nekaj, kar je v našem interesu in kar drugače najbrž ne bi. Takšna moč, ki je v odnosu do nekoga, se imenuje relacijska moč: »moč se pridobi v obsegu, v kakršnem nekomu uspe izrabiti svoje možnosti v medsebojnem delovanju z drugim« (Porta, 2003).

Viri moči, ki so jih odkrivali politologi in sociologi, so naslednji (Porta, 2003):

- sila (politična moč),
- nadzor nad proizvodnjo (gospodarska moč), in
- ideje (ideološka moč).

Te vire moči lahko umestimo tudi v kontekst uporabnikov, da se nakaže, kako jim je bila moč odvzeta in kje se moč mora pridobiti nazaj. Sila se je in se še zmeraj uporablja za zapiranje ljudi (tu je mišljena tudi segregacija ljudi na določeno lokacijo, ki je v lasti organizacije in nudi uporabniku socialne storitve), torej za omejevanje svobode gibanja človeka. V instituciji se je in se še dogaja nadzor nad ljudmi, nad njihovimi telesi, proizvajajo se nekoč »duševni bolniki«, danes osebe s težavami v duševnem zdravju ali osebe z duševnimi stiskami; ideološko moč je iskati v upravičevanju smiselnosti zapiranja ljudi pod »pretvezo« zaščite ljudi. Dokler se posamezniki ne bodo mogli prosto gibati v njim prilagojenih razmerah, dokler se bodo proizvajale osebe s težavami v duševnem zdravju in dokler se bo pokroviteljstvo nadaljevalo in ljudem ne bo omogočeno, da sami poskrbijo zase spet v njim prilagojenih razmerah, tako dolgo se jim moč ne bo vrnila. Z izrazom *njim prilagojenih razmerah* je mišljen manko v družbi, ker teh ni oziroma vanjo niso vključeni, torej se točno ne ve kakšne bi morale biti razmere, da bi vključevale uporabnike v skupnost v primeru, če so vezani na določeno lokacijo. Najlažje je uporabnikom, ki živijo doma, vendar tudi ne povsem, če je vloga družine »institucija v malem«. Tukaj so prisotni še drugi ljudje v skupnosti, ki uporabnika poznajo in imajo predsodke.

Pogoji, ki so potrebni, da se moč dobi nazaj, so seveda ideološko obarvani, vendar je treba miselnost usmeriti k idealnemu, da se lahko izvajajo premiki v pravo smer.

Relacijska moč je odvisna v odnosu do drugega. Torej **vpliv**, ki ga imamo na subjekte ali objekte.

Večje možnosti imamo, če je vpliv oziroma storitev ugodna tudi za močnejšo stran (Dragoš; 2008). Z vidika konstantne vsote moči bo potreben interes (lastna korist) močnejše strani, saj vpliv oziroma storitev posledično vpliva, da se zmanjša moč močnejšega, kar se mora kompenzirati (Haralambos; 1999).

Za razliko od Webra, Parsons razvije koncept vsote moči, ki ga imenujejo koncept variabilne vsote moči. Meni, da moč lahko variira, torej narašča ali upada, to pa je odvisno od tega, v kolikšni meri so uresničeni kolektivni cilji družbe. Kritike koncepta so bile, da se moč ne uporablja toliko za interese celotne družbe, saj vsi člani nimajo enakih interesov in ciljev, ampak delne interese, ki jih nekateri uveljavljajo. Radikalen pogled na moč razvije Lukes, dimenzije moči pa so izražene kot načini, na katere se moč uveljavlja ali zatira (Haralambos, 1999):

- odločanje: uporaba moči za odločitve, ki jih je predlagal nekdo, ki nima moči za odločanje;
- neodločanje: preprečevanje nekaterih tem, da bi bile predmet razprave za odločanje, meja pa so varne odločitve, ki ne ogrožajo sistema kot takega; v našem primeru bi sem spadale neustrezne službe, ki so namenjene kot pomoč posamezniku; in
- oblikovanje želja: manipuliranje z voljo, prepričevanje; po Gramsciju se nadzor ohranja preko civilne družbe, in sicer tako, da se obdrži oblast nad mišljenjem prebivalstva.

Teorije o moči so razvijale tudi načine meritve moči (Haralambos; 1999):

- preučevanje odločitev, da se ugotovi, čigave želje so bile uresničene (tradicionalni pluralizem); in
- kdo ima vpliv na to, katera vprašanja pridejo do točke, da se o njih odloča (pluralizem elit).

Obe meritvi se lahko uporabita v primeru, ko je potrebno zaveznitvo za doseg cilja, ali kot primer, na kakšen način se doseže cilj (primer dobre prakse).

Novejše raziskave, ki so se ukvarjale z vprašanjem dejanske moči skupin, ugotavljajo, da skupinam uspe opozoriti na določeno vprašanje, nimajo pa moči odrejanja rešitve (Della Porta; 2003).

Poleg že prej omenjene definicije virov moči obstaja še naslednja. Prejšnja definicija virov moči se nanaša bolj na izide, ko se ti viri koristijo, tokratni viri moči pa bolj nakazujejo lokacijo le-teh. Dodala bi še, kako koristimo vire moči (Dragoš; 2008):

Viri moči:

Normativni

Posedovanje, dostopnost virov

Ravnanje z viri moči:

Aktiviranje obstoječih virov

Kreiranje novih virov

Glede na status in položaj, ki ga »zasedajo« osebe z duševnimi stiskami lahko rečemo, da je za začetek smotno upoštevati in poiskati personalne vire moči.

Dragoš opozori, da je popolna neodvisnost neuresničljiva zaradi človeka kot družbenega bitja, kar ga dela odvisnega od drugih (Dragoš, 2008). Razlika je, če se sami odločimo, da v konkretni situaciji hočemo biti odvisni ali ne. Razlika je tudi, če imamo oziroma nam je dana možnost, da se sami odločimo.

Iz različnih virov (Foucault;1984, Basaglia;1987, Marx po Haralambos;1999) je opaziti, da je v interesu vladajočega razreda ohranjanje tradicije »vladarja in sužnjev« ali zatiralcev in zatiranih (Freire; 1996), kar otežuje pridobivanje moči za tiste, ki je nimajo, saj je to grožnja za (delno) spreminjanje družbene strukture, ki velja za legitimno. Demokracijo, ki pod pretvezo enakih možnosti ohranja »*status quo*«, je treba izkoristiti, ker enake možnosti veljajo za legitimne, le izboriti si jih je treba. Trditev, da je moč konstanta, ki se z večanjem moči enim, drugim za toliko zmanjša, ni toliko pomembna (vendar jo je pomembno upoštevati v praksi krepitve moči, ko imamo opravka z močnejšim), ker vsi posamezniki niso v istem kontekstu. Krepitev moči zatiranih ima drugačne motive in s tem drugačne načine, saj se težko sklicuje (razen osebnih pravic in svoboščin) na zakone, ki so pisani v interesu zaščite lastnine, po kateri se v kapitalizmu meri moč in vpliv (marksistični pogled; glede na to, da so uporabniki večinoma definirani kot revni in po večini izhajajo iz proletariata, vsaj tisti v instituciji, se mi zdi marksističen pogled za naš namen upravičen, vendar ne sme biti pogled razumljen kot omejevalec možnosti uporabnikov). Podrejeni ne uveljavljajo lastnine kot načina, na podlagi katere bi legitimirali svojo moč. Imajo pa izkušnjo zatiranja, iz katere lahko črpajo svojo moč, da se zatiranje odpravi. Za krepitev moči je pomembno tudi to, kakšen interes ima posameznik pri le-tej (več lastništva oziroma ohranjanje lastništva ali manj zatiranja in več pravic, ki izhajajo iz osebnih pravic in svoboščin). To velja za vire moči, ki izhajajo iz lastništva in dostopa do virov. Tudi normativni viri (statusi in vloge) ne dopuščajo veliko možnosti, saj vloga »duševnega bolnika« nikakor ne more biti v posameznikovo korist v družbi, ki razume le-to kot stigma. Personalni (znanje, osebne lastnosti, socialna omrežja) viri imajo večje možnosti od vseh, ko posameznik spozna, da je od njega odvisno ali bo začel spreminjati svojo situacijo (kritično zavedanje, Freire; 1996). Pri krepitvi moči

upoštevamo vse vire, saj nočemo stigmatizirati posameznika že takoj na začetku iskanja virov z domnevo, da mu nekateri viri niso dostopni. Vedno začnemo s tistim, kar nam je dano v pogled s strani posameznika. Vzpodbujanje personalnih virov lahko stimulira odkritje novih, če se jih najprej zave sam posameznik, so tako toliko bolj pomembni zanj/zanj, ker izhajajo iz spoznanja posameznika o virih, niso ji nakazani od drugih. V takem primeru jih bo znala tudi koristiti na svoj način, ker se jih zaveda.

1.1.2. Krepitev moči na strani uporabnikov

Krepitev moči uporabnikov poteka na več ravneh: lastna krepitev moči (mišljeni delavci), krepitev moči posameznikov in krepitev moči skupine oziroma posameznikov v skupini. Moč se krepi še na višjih ravneh, kot krepitev moči raznih organizacij in skupnosti. Glede na namen se različne ravni krepitev moči dopolnjujejo in povezujejo. Ne moremo krepiti moči drugim, če ne krepimo lastne moči. Včasih je potrebno ustvariti pogoje na višjih ravneh, da se lahko krepi moč na nižjih (npr. prilagajanje služb zahtevam uporabnikov, reforme na zakonodajnem področju). Za naš namen bomo podrobneje spoznali dinamiko skupin v smeri krepitev moči. Namen je v seznanitvi, kako lahko strokovnjak nudi podporo uporabniški skupini, ne da bi posegal vanjo na neustrezen, celo pokroviteljski način. Če se spozna kako nuditi ustrezno podporo uporabniški skupini, bi to mogoče tudi osvetlilo, kako kreirati ustrezno službo, glede na to, da služba deluje za skupino ljudi, natančneje skupino uporabnikov.

Razvoj skupine poteka v treh fazah (Southgate 1988, Adams 2003):

1. faza: na začetku se pojavi potreba, da se nekaj naredi. Posameznik lahko išče skupine, v katere bi se vključil, ali poišče druge, ki so podobnega mišljenja in bi se združili v skupino. V tej fazi pride tudi do odgovorov, na kakšen način je skupina lahko koristna za nekoga in kaj sam posameznik lahko prispeva v skupino. Glede na namen skupine se vključujejo različne aktivnosti: fokusiranje na problem, socializacija, osebna rast, samorazvoj, treningi, ozaveščanje, socialne akcije. V tem obdobju se posameznik angažira za konkretno prispevanje (sebe) v skupino v smislu samoiniciativnosti. Včasih je potrebna vzpodbuda pri skupinah ali posameznikih. Za ta namen je dobro, da ima skupina v ozadju podporo, na katero se lahko zanese. V ta namen se socialni delavec lahko ponudi, da pride občasno na srečanja skupine, ko je delo že zaključeno in sledi počitek oziroma druženje in jim s tem izkaže podporo, prav tako pa jim da jasno vedeti, kje ga lahko najdejo, ko ga bodo potrebovali. Prva faza se

imenuje tudi negovanje tako ljudi kot začetnih idej (Southgate; 1988). Prva faza je zelo pomembna za nadaljnji razvoj skupinskega dela. Lamovčeva opozori, da se vloge, ki jih posamezniki prevzamejo v skupini, morajo oblikovati naravno (Lamovec; 1998). Naloga posameznika je, da se sam odloči, kakšna bo njegova funkcija v skupini. Vsakemu je treba omogočiti varen prostor, da se izrazi na svoj način. Možnost je, da bo skupino kdo zapustil, ampak nič za to. Vsak ima pravico do odločitve. Fokusiramo se na tiste, ki ostanejo in imajo interes. Na začetku se ustvari prijateljsko vzdušje, to je obdobje, ki je namenjeno članom, ne toliko dejavnosti.

2. faza: namenjena je delu, upoštevajoč predloge, ki so bili podani v začetni fazi. Predlagala bi, da se sestavi načrt v pisni obliki, saj bo dejavnost »dokumentirana«, kar bo imelo večjo težo, pomen, tudi organizacija dela bo lažja. Treba je paziti, da se ne zapletemo v birokracijo, ki zavira ustvarjalnost. Zapišemo zgolj tisto, kar je nujno, da se ne pozabi. Ostalo ni pomembno. Eden od načinov je, da cilj razdelimo na manjše načrte in postopoma pridemo do rezultata. Glede na številčnost članov in število načrtov se člane lahko porazdeli v manjše skupine, vsaka si izbere tudi načrt, ki ga želi podrobneje predelati.

3. faza: pomeni vrhunec, zaključek skupine. Do zaključka skupine pride, ko več ne služi svojemu namenu in je bil dosežen cilj, če skupina ne razpade prej. To je odvisno od tega, v kolikšni meri je skupina konstruktivna ali destruktivna (Southgate; 1988). Skupina (njena prvotna oblika) se lahko zaključi tudi v smislu, da razširi ali preoblikuje svojo dejavnost. Ko je cilj dosežen, ga je smiselno proslaviti.

Delo v skupini je pomembno, ker pride do trenutka, ko se posameznik čuti dovolj močnega, da pomaga drugim v skupini. Ta proces Adams poimenuje spreobrnjenje. Torej procesi posameznikov sovpadajo s procesom rasti skupine, ki se razvija po stopnjah: začetek, vzdrževanje/ohranjanje in zaključek. Ni nujno, da se proces dogaja v tem vrstnem redu, včasih se pomoč drugim in pomoč od drugih dogajata hkrati.

Opisan je bil skupinski proces krepitev moči pri oblikovanju določene skupine. Znale so strategije, ki jih uporabljajo šibkejši, ne glede na to, ali pripadajo kakšni skupini ali ne. Poznavanje strategij je pomembno pri individualnem delu, ker nakazuje odnos med uporabnikom in delavcem.

Rešitve šibkejših, ki jih uporabijo, da si krepijo moč v interakciji z močnejšim (Dragoš; 2008):

- manipulacija (prikrita dominacija): kamufliranje informacij, mimikrija, laganje;

- krepitev rezistentne moči do mere, da je izenačena z induktivno močjo drugega, s katerim je v razmerju (upor, pritožba, sklicevanje na potencialno moč);
- krepitev opozicijske vloge; in
- odstop iz interakcije.

Pri tem so pomembne tudi strategije uporabnikov v odnosu z delavcem (Smith; 2008):

1. Privolitev, sporazum, tudi uslužnost: pri domnevanju, da je socialno delavska praksa enostranski proces, pri katerem se izvajajo avtoritarni ukrepi. Izbira je odvisna od percepcije posameznika, koliko vpliva ima lahko na dogajanje, tudi koliko vpliva mu je omogočeno. Prav tako je odvisna od tega, kako koristi svoje znanje, izkušnje in motivacijo, ki jih posameznik poseduje.
2. Nesodelovanje: pri domnevi posameznika, da sodelovanje povzroči vsiljive ali vsaj neželjene intervencije. Nesodelovanje je potrebno razumeti kot slab odnos med socialnim delavcem in uporabnikom, ne kot problematično vedenje uporabnika, ki lahko povzroči vsiljivo intervencijo. Včasih pride do nesodelovanja zaradi drugih okoliščin, ki jih je potrebno raziskati.
3. Odpor, upiranje: za razliko od nesodelovanja je odpor bolj nameren ukrep. Če bomo uporabljali strokovno terminologijo za »problematično« vedenje in bomo interpretirali uporabnikovo doživljanje na svoj način, se lahko zgodi, da bomo doživeli odpor. Odpor je potrebno razumeti kot negacijo in zahtevo uporabnika po redefiniciji potreb, statusa ali njegovega vedenja.
4. Izziv(-anje): strategija, ki je bolj konfrontacijskega značaja kot odpor in se sklicuje na pravice. Pojavi se tudi vprašanje odnosa socialni delavec – uporabnik v smeri enakopravnih partnerjev. Večje možnosti so, ko se uporabniki zastopajo kolektivno, saj so posamezniki manj podvrženi strahu posledic njihovih dejanj. Izziv moramo priznati kot legitimno akcijo za uveljavljanje uporabniških pravic in ga kot takega upoštevati v smeri prerazdelitve moči, partnerstva, neodvisnosti in samoodločanja. Dodala bi, da bi se take strategije socialni delavci morali celo veseliti in jo vzpodbujati, ker kaže na odločenost posameznika, da se postavi zase.
5. Sodelovanje: avtor omeni in opiše dva primera; konference družin in področje duševnega zdravja, kjer uporabniki konkretno sodelujejo pri načrtu skrbi – osebni paketi storitev.
6. Kontrola: totalna kontrola s strani uporabnika nad definicijami potreb, prakticiranjem pravic in izvajanjem oziroma določanjem intervencij. Kontrola je močno povezana z direktnim plačevanjem, vendar je pričakovati nekaj odpora proti temu načinu, npr. pojavljajo se vprašanja kdo je sposoben direktnega plačevanja in kdo ne; po avtorju tako obstaja

hierarhija dostopa do direktnega plačevanja. Če bi bila vprašljivost sposobnosti plačevanja, bi lahko uporabnik delegiral nekoga, da storitve plačuje v njegovem imenu. Še vedno bi sam odločal, kdo bo plačeval njegove storitve. Direktno plačevanje bistveno vpliva na zmanjševanje neenakopravnih odnosov med uporabniki in socialnimi službami.

Opaziti je, da se strategije stopnjujejo glede na stopnjo vpliva, ki ga ima uporabnik. Privolitev je lahko strategija z najmanjšo stopnjo vpliva (odstopanja so odvisna od karakteristike posameznika), pri strategiji kontrole ima uporabnik največ vpliva. Prav tako je opaziti, da se stopnjuje tudi aktivnost stanovalca pri določenih strategijah.

Moč uporabnikov se krepi, ko se zavzema za programe »od spodaj navzgor«, torej stranke nakažejo svoj interes oziroma iniciativo, delovanje se prilagodi temu interesu oziroma iščejo se načini, ki bi optimalno pripomogli k uresničitvi cilja strank. Še bolje, da se omogoči priložnost, za uresničitev cilja, to pa dosežejo uporabniki sami, saj se tako njihova moč bistveno povečuje. Če se zgodi določen ukrep, ki poveča moč posamezniku, bi vsi ostali morali imeti možnost, da se jim poveča moč na takšen način in tudi biti seznanjeni s pogoji oziroma postopkom. Omogočiti pogoje, da uporabnik doseže svoj cilj z lastnimi izkušnjami, je pomembno, ker mu ta izkušnja primanjkuje.

V izkušnji zatiranja občutki pomanjkljivosti, neuspeha in nemoči izhajajo iz treh medsebojno povezanih virov: negativna predstava, ki jo imajo ljudje o sebi – zaradi ponotranjenih izkušenj zatiranja, težave, ki se pojavijo, ko se srečajo z drugimi v določenem sistemu in sovražna narava teh sistemov (Smith, 2008). Praksa, ki ne zatira in je učinkovita, bi se morala spoprijeti z izzivi tako »sovražnih« sistemov (tudi z izzivanjem zatiralnih struktur sistema) kot tudi z individualnim delom z uporabniki v smeri večanja njihovih zmožnosti in krepitev moči. Nekateri avtorji se strinjajo, da akcija mora biti tudi politična (Basaglia 1987, Beresford 1993, Adams 2003). Torej se optimalna krepitev moči dogaja hkrati na osebni kot družbeni ravni (če ne drugo, poskušamo ukrepati do točke, dokler lahko. Tako bomo vedeli na čem smo in kaj je še treba narediti, da se bo rezultat dela približeval vedno bolj »idealnemu« oziroma doseganju ciljev). Krepitev moči je proces, ki se v ugodnih razmerah nenehno razvija. Torej si mora poiskati oziroma ustvariti ugodne razmere. Ugodne razmere trajajo, dokler je prisotna motivacija oziroma elan, ki nam daje zagon za doseganje ciljev. V procesih dezinstitutizacije je razvidno, da so se spremembe začele dogajati, ker so se v proces vključili tudi delavci, pomembno je zlasti osebje, ker ima največ stika z uporabniki (Basaglia;

1987). To ne pomeni, da so se borili izključno za pravice uporabnikov, ampak da so se borili (tudi) za svoje pravice, kar je posledično vplivalo na razmere v psihiatrični instituciji.

Delo strokovnjakov (glede na naravo dela to nujno velja za socialne delavce) je, da izobrazijo posameznika, kako cilj doseči. Pri določanju korakov za doseg ciljev je razvidno, katere so pomanjkljivosti oziroma šibke točke, ki jih ima oseba (skupina) oziroma kateri so dejavniki, ki onemogočajo krepitev moči, da se cilj ne more uresničiti. Izobrazba se usmeri na šibke točke, kar pomeni, da se moč povečuje že pred doseganjem cilja, saj se posameznik uči konstruktivnih načinov reševanja svojih problemov, ki jih lahko uporabi. Šele ko se posameznik zave, da delavec ne more razrešiti vsega, ko se zave omejitev v socialni strukturi (kritično zavedanje, Freire; 1996), se bo morda odločil, da bo ukrepal. Takrat potrebuje vzpodbudo in podporo delavca in somišljenikov. Pri krepitevi moči smo pozorni na dejavnike, ki imajo vpliv na posameznikovo življenje (socialni, politični, verski/kulturni, ekonomski, družinski vplivi). Po Barber (Adams; 2003) obstajata dva razloga, ki vplivata na občutek nemoči pri posamezniku: izpostavljanje nezmožnosti kontrole (dogodki, na katere posameznik nima vpliva ali misli, da nima vpliva) in odnos oziroma mišljenje, da se z odzivanjem ne bi nič doseglo, da je odzivanje nekoristno (eden od razlogov, zaradi katerega se ljudje ne združujejo v kolektivne proteste bolj pogosto). To je včasih možno razumeti kot sklicevanje na nezmožnost zaradi stigme, ki je določena posamezniku ali zaradi priučene nemoči.

Že samo z drugačnim dojemanjem odnosa strokovnjak/uporabnik prerazdelimo moč. Če ne bi bilo uporabnikov, izvrševanje našega poslanstva oziroma dela ne bi bilo možno. Profesionalizacija se je razvijala z določanjem pogojev katerih nosilci so bili posamezniki, ki so za družbo predstavljali presežek. Če ne bi bilo teh pogojev, tudi uporabniki ne bi obstajali. Če so že ustvarjeni in zaradi tega ne morejo delovati kot polnopravni državljani, jim moramo omogočiti, da povedo svojo zgodbo na svoj način. Osmišljanje posameznika kot stigmatiziranega in hkrati osmišljanje tistega, kar je kljub svoji stigmati, je začetek krepitev moči. Hkrati je nujno zavedanje, da za doseg ciljev potrebujemo druge.

Krepitev moči je znanje kako in s kom sodelovati, da bodo cilji uresničeni. In to na način, da bo krepitev moči recipročen proces. Sklicevanje na recipročnost nam lahko omogoči sodelovanje z ljudmi, ki jih potrebujemo. Na okrogli mizi o preprečevanju nasilja v družini, katere so se udeležili strokovnjaki različnih profilov, so prišli do sklepa, da bi službe med seboj morale bolj sodelovati, saj je prihajalo do situacij, ki nikakor niso bile v korist uporabnic. Namesto, da bi bile deležne pomoči, se jih je pošiljalo iz ene službe v drugo, ker ni bilo sodelovanja med službami in ni bilo dovolj jasno katere naloge določena služba opravlja

v primeru nasilja v družini. Tako je bil namen vseh služb med drugim zaščita ogroženih uporabnic, ko pa bi bilo treba nekaj ukreniti, nobena služba ni imela pristojnosti ali niso niti vedeli, na kateri primeren naslov žensko poslati. To nakazuje negativne posledice v primeru nesodelovanja strokovnih služb.

Ne smemo pa pozabiti, kot sem že omenila, da je **krepitev moči ugodna, ko imata od tega korist podrejena in nadrejena stran** (Dragoš; 2008). To se ne da razumeti kot prilagajanje ali ustvarjanje konsenza; to pomeni, da z močjo, ki smo si jo pridobili, lahko razpolagamo na način, da jo krepimo tudi drugim. Šele takrat je pridobljena moč realizirana v akciji. Na socialno-varstvenem področju bi to med drugim pomenilo npr. svetovanje uporabnikov pri uresničevanju določenega projekta, ali pomoč pri vzpostavljanju stika z ljudmi, ki so zaradi slabih izkušenj opustili sodelovanje s profesijo in so kot upor prevzeli pasivno držo, vzpodbujanje vrstniškega, kolektivnega zagovorništva in samozagovorništva. Imamo tudi primer ključnega delavca – uporabnika drugim uporabnikom (Flaker; 2008).

V krepitev moči vključimo metode, ki so pojmu sorodne. Podobni koncepti oziroma metode so: samopomoč, ki je bolj usmerjena v predelovanje psihičnih stanj z ljudmi s podobno izkušnjo, vključevanje (participacija), gibanja, ki jih vodijo uporabniki, zagovorništvo. Soroden pojem je tudi emancipacija, ki ga lahko razumemo na dva načina. Prvi je gibanje za politično enakopravnost, v primeru socialnega dela pa gre za preprečevanje oziroma odpravo zatiranja in neželjenih fizičnih, legalnih, moralnih, duševnih omejitev in obveznosti (Adams; 2003). Omejitve in obveznosti so odraz stigme in predsodkov, posledično tudi načina mišljenja, ki ga oseba privzame zaradi izkušenj oziroma slabih interakcij z drugimi. Krepitve moči si ne gre predstavljati brez uporabnika, ki bi se boril za sebe. Verjeti pa je, da so posledice lahko ugodne tudi za druge, če vključimo spremembe v metode dela z vsemi uporabniki.

1.1.3. Krepitev moči na strani socialnega dela

Paradigme, ki so veljale na področju socialnega dela in krepitev moči uporabnikov (Adams, 2003) so:

- 60. in 70. leta: paradigma obravnave, ki je izhajala predvsem iz medicinskega modela (diagnoza, odredba), posledica je bila vsevednost stroke nad »pacientom«, krepitev moči ni bila možna;

- konec 70. let in 80. leta so osnova za paradigmo samopomoči in gibanja, ki jih vodijo uporabniki; in
- v sredini 90. let se razvije paradigma krepite moči (ideja se črpa iz paradigme 80. let; uporabniška gibanja in skupine za samopomoč). Paradigma socialnega dela z ljudmi, partnerstvo in ne delo na ljudeh.

Kot sem omenila, moramo krepiti tudi lastno moč, da jo lahko krepimo drugemu. Trenutno me zanima, s kakšnimi težavami se pri krepitev lastne moči srečuje socialno delo iz dveh razlogov. Prvi je, da prepoznam ovire oziroma izzive, ki jih socialno delo mora preseči, drugi je, da spoznam, koliko dejanske moči lahko nudimo uporabnikom in na katere pojave lahko zgolj opozorimo oziroma uporabniku pojasnimo kako to, da nečesa ne zmoremo doseči (kritično zavedanje) v upanju, da se bo v uporabniku sprožila motivacija za spreminjanje svojega položaja. Če nam ne uspe ustreči željam uporabnikov, to še ne pomeni, da so zanj nedosegljive. Mogoče je treba poiskati novi vir ali spremeniti strategijo oziroma način uveljavljanja svoje/uporabnikove volje. Znani so primeri hendikepiranih oseb, ki so dobro vedele, kdaj se je treba sklicevati na svoj hendikep, da bi dosegle kar so želele. Tega ne gre razumeti kot izkoriščanje, ampak kot strategijo krepitev moči v njihovem kontekstu, ki ga živijo. Sklicevanje na nezmožnost, ki jim jo je določila družba, so obrnile sebi v prid. Ena je, če se oseba sama odloči, da bo ukrepala tako, drugo je, če ji to vsilijo drugi.

Na tej točki se je potrebno dotakniti tudi kritik socialnega dela in težav, s katerimi se srečuje socialno delo kot strokovna veda (Smith; 2008) :

Začne se že pri definiranju problema. Problemi so lahko definirani in obravnavani v ozkih praktičnih terminih brez socialnega in političnega konteksta. Tako se problemi v svoji definiciji hitro definirajo kot problematični uporabniki. S profesionalizacijo se postavljajo meje nasproti uporabnikom in tudi meje nasproti drugih znanstvenih disciplin, kar povzroča socialno in moralno distanco, hkrati pa tudi legitimnost za poseganje v življenje ljudi in izvajanje kontrole nad njimi.

Po eni strani smo strokovnjaki, ki se ne smemo preveč osebno približati uporabniku v svojem delu, da ostanemo »profesionalni«, po drugi strani pa posegamo v njihova življenja.

Zaradi vprašljivosti profesionalizma socialnega dela zmanjka prostora za neodvisno mnenje in avtonomno sprejemanje odločitev, kar povzroči, da vlade same posredujejo direktivo oziroma mehanizme, po katerih socialne službe izvajajo »socialno pomoč«. Posledice so

standardizirane intervencije, rutinski sistemi in procedure (»birokracija«) ter avtoritarni odnos. V močno zakoreninjenem patriarhalnem vzorcu je možnost avtonomije toliko slabša iz razloga, da velja socialno delo za ženski poklic.

Pomembno je sodelovanje z drugimi strokami v multidisciplinarnih timih, kar lahko krepi moč na področjih, za katere socialno delo nima pristojnosti oziroma nima dovolj vpliva za uveljavljanje svojih interesov, kar posledično vpliva na krepitev moči uporabnika, če je to namen našega dela. Multidisciplinarni timi so smiselni, ker so težave, s katerimi se srečujejo uporabniki, večinoma kompleksni. V tem primeru je treba nujno poiskati psihiatre, s katerimi bi se dalo sodelovati, po možnosti z zasebno ordinacijo in z možnostjo koncesije.

Hierarhijo moči različnih strok je v tem primeru potrebno pustiti v ozadju, saj etični kodeks zavezuje, da dela v interesu ljudi vsaka stroka na področju dela z ljudmi. Lahko bi se oblikoval skupni etični kodeks v primeru multidisciplinarnega sodelovanja. Uporabnike se lahko vključi v multidisciplinarni tim kot enakovredne sodelavce. Vendar imajo različne stroke različno profesionalno orientacijo, tudi vrednote se razlikujejo (Smith kot primer navaja vrednoto socialnega dela po uporabnikovi samodeterminaciji nasproti medicinski skrbnosti, kot tudi vrednoti splošne blaginje v smislu najboljše dobro za največje možno število ljudi, torej z danim ukrepom zaobjeti največje možno število ljudi). V tem primeru se ideja o skupnem etičnem kodeksu zdi dokaj razumna. Na področju duševnega zdravja je nedvomno ena izmed problematičnih tem konzumiranje tablet, ko je uporabnik prepričan, da ji/mu je predpisana prevelika doza. Četudi se socialni delavec strinja s stranko, bo težko prepričati v to psihiatra, ki za zdravljenje vključuje zdravila in ima svoje znanje o tem, kolikšno dozo predpisati.

»Psihatrija brez tablet. Je ni« (ustna komunikacija). Prepričanje uporabnice, da psihatrija brez tablet sploh ne bi obstajala.

Vidimo, da je za dosego strankinih ciljev potrebno veliko angažiranosti, ker se mora ponuditi alternativa, ki bo zadostila vsem pogojem (drugih strok kot tudi splošni blaginji), poleg tega pa je potrebno razmisliti, kako omogočiti pogoje, ki bodo koristili drugim v prej omenjenem smislu, da pri krepitvi moči morata imeti korist obe strani. In nenazadnje tudi o tem, kdo bo jamčil, da alternativa ne bo propadla, vendar v tem najslabšem primeru ima posameznik še vseeno možnost druge izbire, saj se v tem času morda izoblikuje ideja za novo alternativo.

Kako hkrati zmanjšati tveganje in krepiti moč? Najprej naredimo bilanco stanja med tveganjem in (želenim) učinkom (Dragoš; 2008). Da bi še zmanjšali tveganje, naredimo analizo tveganja in tako pridobimo dodatne možnosti.

Pojavile so se tudi kritike, da ni dokazov, da socialno delo poseduje svojstveno znanje in spretnosti, ki bi določali boljše rezultate v primerjavi z neprofesionalnimi ukrepi (Gambrill, po Smith 2008).

Pri redefiniciji profesionalnega dela (v smeri krepitev moči uporabnikov) se lahko vprašamo, kaj lahko stroka bolje opravi kot neprofesionalen način. Eno je pridobivanje sredstev oziroma virov. Druga stvar bi bila koordinacija pomoči (ki se lahko izvaja tudi neprofesionalno, če vključimo družino, prijatelje, sosede itd.), oblikovanje novih delovnih mest, če razmišljamo v smeri socialnega podjetništva. Ne smemo pozabiti izobraževanja, informiranja strank ter povezovanja z drugimi strokami, kot sem omenila že prej. Po posvetovanju z uporabniki bi se še gotovo našlo kaj.

Težavo predstavljajo tudi zakonske omejitve, ki jih moramo upoštevati pri socialnem delu. Pri upoštevanju zakonov in njegovi legitimnosti se najdeta dve omejitvi: legitimna baza za prakso, ki vključuje kontrolo, ter pravila in pritiski, po katerih moramo delovati. Lahko pa omogoča promoviranje pravic in interese uporabnikov socialnih služb. Težave pri uveljavljanju pravic so različno razumevanje situacije, dostop do zakona (neinformiranost) ter dragi in tudi dolgotrajni postopki pri uveljavljanju pravic.

Legitimnosti delovanja torej ne določajo dobri nameni, ampak predpisi. Pri krepitev moči se omejitve zakona upoštevajo na način, da se cilji priredijo tako, da bo način njihove realizacije imel zakonsko podlago.

Delo socialnega delavca določa tudi organizacija, pri kateri je zaposlen (organizacija ima svoje poslanstvo, norme dela, vzdušje, politiko dela, menedžment ...) in se ji prilagodi. Če nam organizacija ne ustreza, še vedno lahko damo odpoved in zamenjamo službo.

Pri profesionalizmu se pojavi še naslednja dilema: strokovno znanje omogoča intervencije v imenu države, ki pa služi tudi namenu uveljavljanja ali ohranjanja socialne kontrole nad deviantnimi elementi. Tako se v socialnem delu pojavi paradoks, da je uporabnika potrebno poučiti o krepitev moči do mere, da postane neodvisen od socialnih služb tako, da krepí lastno moč, torej ne uporablja (več) socialne službe zaradi pomanjkanja moči.

Pomembno vlogo igrajo tudi mediji, ki izpostavijo problematiko, ko so ukrepi izvedeni »na škodo« uporabnikov. Če se socialno delo umika iz javnega, torej medijskega prostora ob »incidentu«, javnost s tem dobi sporočilo, da ne prizna svojih napak, torej je napaka bila

narejena s strani stroke. Tako je etični kodeks, ki ščiti in profesionalizira delo, lahko prepreka, da se socialno delo ne zagovarja v medijih oziroma v javnem prostoru v konkretnih primerih. Na konkretno delo socialnega dela to ne vpliva, ker stroka pozna svojo legitimnost za izvajanje ukrepov. Vpliva pa lahko na javno mnenje, kar se lahko odraža tudi pri odnosu posameznikov, ki so uporabniki, do socialnih delavcev. Že iz tega razloga je pomembno, da se posameznika vključi v proces pomoči in se ta prilagodi njegovim željam. Ne toliko zaradi zaščite pred neustreznimi ukrepi, kolikor zaradi omogočanja spreminjanja miselnosti v smeri, da ima sam uporabnik pravico vplivati na svoj proces pomoči v lastnem ritmu in sposobnostih.

V splošnem bi lahko rekli, da je socialno delo mediator med državo in uporabniki. Naloga socialnih delavcev je, da mehanizme organizacije in kontrole, predstavljene od sistema, ne prevzamemo in produciramo v praksi, ampak jih preoblikujemo v načine krepitve moči. Kot se sprašuje Basaglia (sam se nanaša na psihiatre, velja lahko za vse delavce), če pasivno sprejmemo svoj mandat, ali nismo tudi sami podvrženi nasilju (zatiranja) tehnične moči, ki določa kako bomo ravnali? (Basaglia; 1987:68)

Končala bi z mislijo Adamsa, da bi bilo škoda, če bi ljudem z močjo uspelo odpraviti zagovorništvo in krepitev moči kot radikalni in s tem marginalni ideji. Potrebno ju je vključiti kot glavno vodilo prakse (Adams, 2003).

1.2. PREMIK MOČI K UPORABNIKOM

1.2.1. Uporabniška gibanja

1.2.1.1. Zgodovinski razvoj družbenih gibanj

Zgodovinski razvoj družbenih gibanj se mi je zdelo primerno vključiti, ker spadajo v le-ta uporabniška gibanja in tudi, da nakažem, da zatirane skupine imajo svojo moč, ki jo uveljavljajo, in je smiselno, da jih podpiramo, kot sem omenila že prej. Prav tako iz razloga, ker pojem krepitev moči izvira iz družbenih gibanj, torej, da spoznam kontekst izvora pojma.

Sam izraz družbena gibanja („social movements“) se pojavi v prvih desetletjih 19. stoletja v Angliji in Severni Ameriki, pomeni pa vrsto kolektivne akcije, ki se fokusira na določena politična in/ali socialna vprašanja, da bi si prizadevala ali preprečila socialno spremembo. Družbena gibanja se povezujejo „z novimi razlaganji stvarnosti, so alternativa prevladujočim pogledom na svet in vrednotnih sistemov“ (Della Porta; 2003:99). V Zahodnih družbah gibanja nastanejo zaradi mobilizacije delavcev (sindikati) in tudi zaradi možnosti izobraževanja, zlasti zaradi širjenja pisane besede oziroma literature (http://en.wikipedia.org/wiki/Social_movements). V povojnem obdobju (60., 70. leta) so vzniknili še ostala družbena gibanja, kot so gibanje za pravice žensk, otrok, homoseksualcev (le-ti so se med drugim zavzemali, da homoseksualnost ne bi bila uvrščena kot kategorija »duševne bolezni« po DSM), državljanskih, anti-nuklearna gibanja, okoljevarstvena gibanja, antirasistična gibanja, pogosto izražena kot nova družbena gibanja. V ospredju se pojavi značilnost, da ta gibanja niso neposredno povezana z delom in zaposlitvijo. V tem kontekstu bi omenila tudi preferenčne skupine, ki so tiste, ki so politično pomembne, v smislu, da imajo vpliv na oblast (Della Porta; 2003). Sindikati zagotovo imajo vpliv na oblast (iz sindikatov so nastajale tudi politične stranke, predvsem komunistične partije), ker ima država korist od delavcev, kakšno korist pa ima država od skupin, ki ne opravljajo dela kot takega, skupine, ki so v domeni socialno varstvenih ukrepov? Tudi tem skupinam bi morala biti omogočena možnost, da s svojimi izkušnjami doprinesejo v družbeno blaginjo (države), vendar je vprašanje, na kakšen način, ker delo ne sodi v ta okvir. Dela, zlasti tista, ki se opravljajo po raznih ustanovah, so običajno nekvalificirana, ali se izvajajo celo v terapevtske namene, torej tudi slabo plačana in ne konkurirajo na trgu dela.

Za nova družbena gibanja velja, da se zavzemajo za civilne pravice, predvsem enakosti pred zakonom in antidiskriminatorno prakso.

V skladu z razvojem industrializacije je za zahodno družbo značilno, da so se začetni interesi skupin izražali na področju dela in zaposlovanja, torej združevanje delavcev.

Prav tako prvi elementi socialne politike sovpadajo z nastajanjem sindikatov (Rus; 1989).

Z industrializacijo se pojavi trend množičnega preseljevanja ljudi iz ruralnih območij v mesta, kar ima za posledico tudi presežek delovne sile in s tem brezposelnost, ki prisili oblasti, da se spopadejo s tem problemom zaradi morebitnih nemirov; ukrep, ki je znan tudi kot veliko zapiranje (Foucault; 1998). Tako so brezdelneži bili nameščeni v razne »delovne hiše« in druge ustanove, kjer so opravljali prisilno delo, za katerega so dobivali sicer podporo, vendar glede na število družinskih članov in ceno kruha, ne pa na vrednost dela, ki so ga opravljali (Rus; 1989). Foucault je ugotavljal, da so »delovne hiše« služile kot cenena delovna

sila v času visoke zaposlenosti in visokih mezd (Foucault; 1983). Glede na zakon ponudbe in povpraševanja se je mezda lahko regulirala in predvsem nižala zaradi cenene delovne sile. Prisilno delo se ukine s pogodbami o zaposlitvi, »delomrzneži« se začnejo deliti na tiste, ki so sposobni delati, a ne dobijo dela in tiste, ki so nezmožni dela kot takega. V industrijskem kapitalizmu se normalno enači s produktivnostjo (Basaglia, 1978). Torej se posameznike, ki so nezmožni dela »odstrani«, namesto da bi se ustvarili oziroma prilagodili pogoji, ki bi omogočili participacijo na trgu dela. Posledično je socialna politika morala poskrbeti za člane, ki so bili izključeni iz sfere zaposlovanja zaradi diskriminatorne prakse delodajalcev in pomanjkanja politične volje uveljavljanja enakih možnosti zaposlovanja. Zgodi se, da so ti člani družbe odvisni od države blaginje, kar jim otežuje boj za avtonomijo in finančno neodvisnost (Oliver v Alcock, 2003). Pogoje za nastanek družbenih gibanj lahko iščemo med drugim v nezadovoljstvu zatiranih skupin z družbenim sistemom, ki jih najprej segregira, nato pa ustvari pogoje, ki jih naredi odvisne.

Izmed vseh ukrepov socialne politike bi omenila angleški »New Poor law« (1834), ki mu je nasprotoval John Thomas Perceval (1803-1876) in prevzel zagovorniško držo za ljudi, ki so se znašli v »delovnih hišah« (»workhouses«); bil je mnenja, da so zaradi birokratskih pravil in regulacij zakona ljudje težje dosegali svobodo, veliko lažje pa jih je bilo namestiti v enega izmed njih. Sam se je zavzemal za njihovo izpustitev, opozarjal je na kršenje pravic, ki so se dogajale v azilih, pridobival somišljenike (bivše uporabnike ali sorodnike uporabnikov) in na podlagi tega se je razvila skupina aktivistov, imenovana »Alleged Lunatics' Friend Society«. Organizacija se je zavzemala za zaščito civilnih svoboščin »duševnih bolnikov«, odpravo brezbržnosti v azilih, razkrivanje pohlepa in korupcije v azilih ter zastopanje uporabnikov pred sodiščem (Podwoll; 1990).

Opaziti je, da zakoni, ki bi naj ščitili interese določenih skupin, lahko v praksi delujejo zaviralno oziroma zatiralno, če so posledice alternativ v zakonu še vedno »diskriminatorne« oziroma neustrezne, tudi če je namen dober. V primeru prej omenjenega zakona je še vedno bila možnost, da se ljudi pošlje v »delovne hiše«, kar se je še naprej dogajalo, saj je zakon vseboval ukrep, ki je ukinil pomoč vsem delazmožnim državljanom zunaj »delovnih hiš«. V tem primeru je zakon izražal politični in ekonomski interes po ceneni delovni sili.

1.2.1.2. Poslanstvo uporabniških gibanj

Vzvod za nastanek uporabniških gibanj so deljena čustva besa, bolečine, degradacije in izdajstva s strani služb v duševnem zdravju, še posebej s strani psihiatrije. Skupinsko izražanje in skupinska podpora nudita uporabnikom občutek svobode, organiziranosti in ponovnega obujanja oziroma oživljanja. Namen uporabniških gibanj je vedno večja distanca od vloge uporabnika ali bivšega uporabnika, z namenom, da se prevzamejo »normalne« oziroma vsakdanje aktivnosti. Oblikovanje uporabniške skupine bi morala biti prioriteta vsakega programa skupnostnih služb, ker najbolj dosledno upošteva zavezo programa za varovanje in povečevanje moči uporabnikov. Uporabniška organizacija ni del skupnostne službe, je samostojna enota, skupnostna služba ji nudi podporo, ko jo le-ta potrebuje (Mosher; 1989).

Mreža uporabniških družbenih gibanj (»European Network of Users and Ex-users in Mental Health«), ki je bila ustanovljena leta 1991 na Nizozemskem, definira naslednje probleme:

- plačano delo,
- pravico do ustreznega bivališča,
- pravico do odškodnine za psihiatrične poškodbe ali nezakonito hospitalizacijo,
- pravico do odločanja o sebi,
- pravico do vseh relevantnih informacij,
- spremembo diskriminatorne zakonodaje,
- neodvisno zagovorništvo,
- pravico do opredelitve in opisa svojega problema ter vpliv na obravnavo,
- pravico do zavrnitve strokovne pomoči ali zdravlil,
- uporabniki naj sodelujejo pri edukaciji medicinskega osebja,
- odpravo medicinskega modela,
- odpravo psihiatričnega modela in izgradnja alternativ, in
- državno podporo uporabniškim organizacijam.

(Lamovec; 1997:207)

Lamovčeva je po drugi konferenci evropske mreže naredila raziskavo (Lamovec; 1997:207). Rezultati analize ciljev, dejavnosti in okoliščin nastanka uporabniških gibanj so:

CILJI UPORABNIŠKIH GIBANJ (razvrščeni so glede na pomembnosti):

1. informiranje javnosti;

2. doseči spremembe v zakonodaji in psihiatriji: odpraviti psihiatrijo, reformirati psihiatrijo, odpraviti bolnišnice, povečati samoodločanje in participacijo, odpraviti psihiatrično zatiranje, spremeniti zakonodajo v zvezi s prisilno hospitalizacijo in skrbništvom, doseči enakopravnost pred zakonom, doseči opolnomočenje uporabnikov, uzakoniti zagovorništvo;
3. politično delovanje: alternativne oblike zdravljenja: psihosocialni pristop – za osmišljanje doživetega: kaj bi povedali zunanjemu svetu?;
4. varstvo pravic uporabnikov : prisilna hospitalizacija – edino v okviru kazenskega prava ali boljše pravno varstvo pridržanih oseb;
5. izboljšati kvaliteto življenja;
6. izboljšati delovanje uporabniške organizacije; in
7. vplivati na širšo družbo.

DEJAVNOSTI UPORABNIŠKIH ORGANIZACIJ:

1. družabnost;
2. javno nastopanje;
3. izobraževanje (učenje za samopomoč: načini, kako pomagati drugim uporabnikom, kako uspešno voditi sestanek, skupino za samopomoč);
4. zagovorništvo: dosti usmerjeno v konkretno pomoč posameznika; nezakonita hospitalizacija (hospitalizacija iz političnih razlogov), pri psihiatričnih zlorabah, pretirani uporabi skrbništva in drugi pravni postopki in nasveti. Pojavilo se je nekaj organizacij, ki so se povezale z državnimi in mednarodnimi instancami za spremembo zakonodaje;
5. skupine za samopomoč, rehabilitacija, svetovanje: informiranje o različnih psihičnih motnjah, učinkih zdravil;
6. plačano delo: iskanje lastnih načinov za zagotavljanje dela;
7. povezovanje z drugimi uporabniškimi organizacijami; in
8. stanovanjske skupine.

RAZLOGI ZA ORGANIZACIJE:

- revolt mladih psihiatrov, kasneje organizacije prevzemajo uporabniki;
- nezakonita hospitalizacija iz političnih razlogov (v Belgiji); in
- naključno ustvarjene organizacije: srečevanja z drugimi uporabniki in odločitev, da se organizirajo; ponudba psihiatrije za prostore, kadre in denarno pomoč (Italija), izdaja glasila (npr. v ZDA knjiga uporabnika Clifford Beers, The Mind That Found Itself).

PRINCIPI UPORABNIŠKIH ORGANIZACIJ (Mosher; 1989):

- uporabniki imajo pod kontrolo vodenje organizacije (zaposlovanje, odpuščanje in upravljanje z denarjem);
- participacija je prostovoljna. Nobeden ne bo pod prisilo hospitaliziran, prav tako ne bo vzpodbujanja za vračanje uporabnika v sistem duševnega zdravja;
- minimalna hierarhija;
- delavci so odgovorni uporabnikom in uporabniki nadzirajo delavce;
- pristop je nemedicinski (vključno z uporabo zdravil), vključuje podporo in skrb ter vključuje ozaveščanje o samodeterminaciji, osebni odgovornosti in avtonomiji;
- izobraževanje, zagovorništvo in vzajemna pomoč v dvojicah s pogajanjem v sistemu so najvišja prioriteta aktivnosti;
- posredovanje informacij o psihiatričnih zdravlilih, posredovanje civilnih pravic, opcije v psihiatriji in drugih pomembnih sistemih; in
- politična akcija organizacij bo izražena na številne načine, tudi s povezovanjem v koalicijo z drugimi zatiranimi skupinami, kot so revni, brezdomci,...

Kakšno pomoč oziroma podporo pričakujejo od sistema duševnega zdravja (Mosher; 1989):

- oskrba s tehničnimi informacijami (nanašajoča se na droge, obveznosti,...);
- materialna podpora, kot je prostor, telefon, možnost fotokopiranja;
- dostop do ljudi, ki so jim lahko v pomoč pri doseganju ciljev; in
- zagovorništvo in podpora pri iskanju načinov financiranja organizacije.

Spremembe, za katere se zavzemajo uporabniška gibanja in njihove dejavnosti, velja upoštevati tudi v procesih dezinstitutionalizacije. Razlogi za to so:

- tako podporo uporabniškim gibanjem in procesom dezinstitutionalizacije najdemo v skupnem gibanju, anti-psihiatriji;
- uporabniška gibanja nakazujejo potrebe, ki veljajo za vse uporabnike;
- dezinstitutionalizacija si prizadeva za preseljevanje in vključevanje ljudi v skupnost, prav tako uporabniška gibanja;
- institucija nudi strokovno in finančno zaledje, ki jo prikrajšane skupine in posamezniki pri udeleževanju svojih ciljev še kako potrebujejo;
- uporabniška gibanja lahko nakazujejo nadaljnje trende dezinstitutionalizacije; le-ta se ne konča zgolj pri boljših pogojih za bivanje, nasprotno, takrat se začnejo izražati cilji posameznikov, »ki so vse bližji njihovim resničnim željam« (Mlakar; 2005:15);

- plačano delo je cilj večine uporabnikov, ne glede na okoliščine, v katerih se nahajajo;
- izobraževanje uporabnikov o za njih pomembnih temah lahko poteka v institucionalnem ali neinstitucionalnem okolju;
- skupine za samopomoč prav tako lahko vzniknejo v institucionalnem okolju;
- zagovorništvo se bo in se že dogaja povsod, kjer so uporabniki;
- v procesu dezinstitutionalizacije se interesi institucije morajo prilagajati interesom uporabnikov in ne obratno, uporabniška gibanja služijo svojim interesom;
- prestrukturiranje institucije je težak in dolgotrajen proces, vendar je to pogoj, da se dezinstitutionalizacija lahko zgodi, pri čemer se sodelovanje uporabnikov ne more zanemariti;
- uporabniška skupina je vmesni prehod, da se posameznik dokončno osamosvoji in morebiti začne s svojo lastno aktivnostjo (Lamovec; 1997), osamosvojitve pa je tudi namen dezinstitutionalizacije.

1.2.2. Stroka

Kot je bilo že prej omenjeno lahko antipsihiatrijo povežemo z uporabniškim gibanjem in tudi z dezinstitutionalizacijo, ker se je na ta način začela (psihiatri spoznajo, da azil ne služi uporabnikom).

1.2.2.1. Antipsihiatrija

Nanaša se na gibanje, ki se je pojavilo v 60. letih in je nasprotovalo fundamentalnim predpostavkam in običajnim praksam psihiatrije, čeprav so izražena mnjenja, da antipsihiatrija, vendar izraz še takrat ni bil uporabljen, obstaja tako dolgo kot psihiatrija (Podwoll; 1990). Za pravice uporabnikov se je zavzemalo že prej (kot v že omenjenem primeru Percevala). Še prej, v 18. st., je Daniel Defoe (avtor knjige Robinson Crusoe) opozarjal, da so nekateri možje zapirali svoje sicer »duševno neoporečne« žene v bolnišnice zaradi »neposlušnosti«. Prav tako so bili v istem stoletju izraženi očitki glede »drapetomanije« (močna težnja po pobegu od »gospodarja«), ki bi naj veljala za črnce v ZDA, nekateri pa so posledice videli v nevzdržnih razmerah, v katerih so črnski sužnji živeli (Samuel A. Catwright) in ne v neprilagodljivi naravi črnske rase. Nič čudnega, da so predhodniki antipsihiatrije psihiatrijo videli kot način socialne kontrole. Szasz trdi, da je »duševna bolezen«

nepovezana kombinacija medicinskega in psihološkega koncepta, vendar popularna, ker legitimira uporabo psihiatrične moči za kontrolo in omejevanje odklonskega/deviantnega iz socialnih norm. Po dokumentatorjih holokavstev je hospitalizacija bila izgovor za množične usmrčitve (v nacistični Nemčiji), zapiranje političnih nasprotnikov (pod pretvezo shizofrenije) v Sovjetski Zvezi, ob tem pa so nastali pomisleki glede utemeljenosti shizofrenije kot bolezni, prav tako se je porajalo vprašanje, če zapiranje ne služi v iste namene v zahodni družbi v družinskem sporu ali upor člena družine. Iz prebranega bi se dalo trditi, da se je prisilna hospitalizacija skozi zgodovino uporabljala v različne namene, zmeraj pa je šlo za nadzorovanje posameznikov.

Kritične točke anti-psihiatrije:

- definicije in kriteriji psihiatričnih diagnoz so preveč nedoločene in neomejene in dopuščajo preveč prostora, da bi lahko veljale za znanstvene, prav tako stigmatizirajo;
- prevladujoči način psihiatričnega zdravljenja je prej škodljiv kot v dobro (največkrat neprostovoljnih) uporabnikov;
- neprimerni in preveč medicinsko naravnani koncepti, ki ne vključujejo konceptov mišljenja/uma kot takega in družbenih dejavnikov, še več, druge pristope izključujejo;
- nepregledna zloraba moči nad uporabniki, ki so prepogosto obravnavani proti njihovi volji;
- odnos moči med pacientom in psihiatrom, kot tudi institucionalno okolje izkusijo pacienti kot ponižujoče in nadzorovalno;
- sklepanje kompromisov glede medicinskih in etičnih načel zaradi povezanosti s farmacevtsko organizacijo in zavarovalniško organizacijo;

Vidni predstavniki: Foucault, Laing, Szasz, Basaglia, Goffman, Guattari. Izraz anti-psihiatrija prvi uporabi južno afriški psihiater David Cooper, leta 1967.

(http://en.wikipedia.org/wiki/Anti-psychiatry_movement)

Koliko se vam zdi internetni vir zanesljiv, presodite sami. Za moj namen, da na kratko predstavim miselnost antipsihiatrije, se mi je zdel dovolj primeren. (Na spletni strani so pod referencami dodane še zanimive spletne strani.)

1.2.2.2. Dez institucionalizacija

»Kaj bi sporočili družbi?«

»Da naj se zase brigajo.«

»Ja, točno to. Da naj se zase brigajo.« (razprava na fokusni skupini)

Proces deinstitucionalizacije je nedvomno eden izmed premikov moči, ki se ne tiče le uporabnikov kot posameznikov, ampak se dogaja na širši družbeni ravni, saj je namen, da se ljudi vključi (nazaj) v skupnost, optimalno bi bilo, kot polnopravne državljane.

Prestrukturiranje institucionalnih oblik v skupnostne oblike je bilo v Sloveniji prvič omenjeno v Nacionalnem programu socialnega varstva do leta 2005 in v Resoluciji o nacionalnem programu razvoja socialnega varstva za obdobje 2006-2010 (Evalvacija procesov deinstitucionalizacije v javno-socialno varstvenih zavodih).

Nacionalni program se med drugim zavzema za povezovanje strokovnih služb z nevladnimi organizacijami, civilnimi združenji in posamezniki (UI RS, št. 31/2000).

Tudi v Resoluciji o nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2006-2010 je zaslediti vzpodbujanje partnerstva med akterji (UI RS, št. 39/2006).

V ta namen so se začele oblikovati stanovanjske enote, tudi neodvisna stanovanja, v katera se lahko uporabniki preselijo. Pri tem moramo biti pazljivi, da se izveninstitucionalne oblike varstva spet ne institucionalizirajo. Že v uporabniških organizacijah, ki jih vodijo strokovnjaki (Lamovčeva na ta način loči neuporabniške organizacije od uporabniških), se zgodi, da se način izvajanja storitev prej prilagodi interesom strokovnjakov kot uporabnikov (Lamovec, 2001). Kar se zdi še primerno dodati je, da se uporabniške organizacije zavzemajo, da k delu pritegnejo uporabnike, kar bi morala biti praksa neuporabniških organizacij in drugih skupnostnih oblik skrbi. Razlog ni zgolj v tem, da so le-te namenjene uporabnikom, gre tudi za boj proti institucionalni diskriminaciji. Članek, kjer sem zasledila ta pojem, govori o hendikepiranih (»disabled«), vendar v kontekstu težje zaposljivosti, glede na to, da osebe s težavami v duševnem zdravju zaradi družbenih razmer imajo ta hendikep (težja zaposljivost), se pojem nanaša tudi na njih. Do institucionalne diskriminacije pride v naslednjih pogojih: politika in aktivnost javnih ali zasebnih organizacij, družbenih skupin ter vse druge organizacijske oblike izhajajo iz neenakopravne obravnave ali rezultatov glede na »status« posameznika. Drugi pogoj je, če je institucionalna diskriminacija vpeta v delo socialno-varstvene institucije, v primerih, ko se zanika pravica do samostojnega življenja, v neuspehu izvrševanja ustavnih pravic v socialno-varstvenih ukrepih oz. službah, v napačnem izvajanju zakonskega in svetovalnega kodeksa, v vmešavanje oz. poseganje v zasebnost in v nudenju neprimernih in segregativnih služb (Oliver v Alcock, 316:2003). Ameriška praksa, ki se je soočala z recidivi in neustreznimi skupnostnimi službami, je posledice videla v tem, da je medicinski model za preseljene ljudi sicer nujen, vendar ni zadosten, da se uporabniki ne morejo soočati z materialno, finančno stisko in osamljenostjo, pomanjkanje psihiatričnih,

medicinskih in socialnih skupnostnih služb pa je ljudi pahnilo nazaj v bolnišnico. Raziskave so vzpodbudile reorganizacijo skupnostnih služb, ki so vključile maksimiranje menedžerskih vrlin: koordinacijo, odgovornost (tudi likvidnost) in obširnost v smislu obseganja vseh problematičnih področij posameznika. Težava je bila, da nova paradigma ni nadomestila obstoječih vrednot, temelječih na medicinskem, patološkem modelu razlage in obravnave problemov, da je problem v posamezniku, ne v družbenem sistemu. Nova paradigma je zaznala težave v deficitu sistema, ni pa mogla preseči medicinske miselnosti, ki je še vedno prevladovala v miselnosti in posledično v praksi v mrežah skupnostnih služb. Rezultat je bil, da službe spet niso ustrezno odgovorile na potrebe posameznikov (Rose, 1985).

Skupnostne službe morajo slediti socialnemu modelu, vendar je najprej potrebna edukacija in kritična zavest o dosedanji praksi, da se ne ponavlja, in sicer tako delavcev kot uporabnikov.

V ameriškem modelu se je na koncu izoblikoval »case management«, ki je mišljen podobno kot individualno načrtovanje. V enem izmed britanskih modelov je »case manager« neodvisen od strokovnih služb in odgovoren uporabniku ter nudi neodvisno zagovorništvo in koordinacijo paketa storitev (Beresford, 1993).

Izziv, kot ga vidi ameriška praksa, je povabiti posameznike, da se vključijo v borbo, naloga, v kateri moramo razumeti ceno, povezano s kariero »duševnega bolnika«, kot preživetveno strategijo, kot (vsiljen) način življenja. Razumeti je treba družbeno ustvarjene zatiralne vloge. Avtorja predlagata, da najprej raziščemo svoje družbene situacije (moški/ženska, starš/otrok, mož/žena), da bi razumeli kaj pomeni zatiranje in kakšne so posledice. Predlagata, da se osredotočimo na majhne kontekste, ne na celotno socialno strukturo kot edino tarčo spreminjanja, potrebno je redefinirati probleme v skladu s stvarnimi problemi ljudi. Moramo pa izhajati iz razumevanja uporabnikove situacije in se vprašati: **kako poiskati načine, da ustvarimo priložnosti za izkušnjo človekovega dostojanstva?** Kako ustvariti priložnost za učinek udejstvovanja posameznika kot nasprotje učinkom »duševnega bolnika«? Pri krepitvi moči ne smemo pozabiti dejstva, da so naši udeleženci zatirani, ki so skozi svojo preteklo izkušnjo ponotranjili proces zatiranja kot del njihove identitete. Naša naloga je podpora zatiranim, da jim dovolimo, da nam dovolijo razumeti, kako dojemajo svet. To je po avtorjih predpogoj za proces krepitve moči (Rose, 1985). V italijanski praksi so znani skupni sestanki (»assemble«), ki so dovoljevali izražanje jeze tamkajšnjih uporabnikov, prav tako se je Basaglia zavzemal za to, da so uporabniki razumeli družbene razmere, ki so jih diskriminirale, torej razumevanje, da problem ni zgolj v njih samih (Basaglia, 1987).

Proces dezinstitutionalizacije lahko poteka na dva načina: prvi je totalno zaprtje ustanov (italijanska praksa), drugi je prestrukturiranje institucij. Pri nas se uveljavlja drugi način.

Prestrukturiranje poteka navzven in v sami notranji organizaciji institucij. Navzven je mišljeno odpiranje bivalnih enot, stanovanjskih skupin in neodvisnih stanovanj, v katere se uporabniki preseljujejo. V ta namen so se morale preoblikovati službe, da zadoščajo novo nastalim potrebam (mobilnost služb). Uvajajo se tudi nove metode dela, ki temeljijo na individualiziranem pristopu (Zaključno poročilo). Torej dezinstitutionalizacija ne pomeni zgolj preseljevanja uporabnikov v boljše bivalne razmere, ampak se tudi službe morajo prilagajati novemu načinu; reorganizacija, prav tako gre za spremenjen odnos med zaposlenimi in uporabniki, v katerem se upoštevajo interesi uporabnika in v katerem se mu krepi moč, saj lahko sprejema svoje odločitve zase. Kar se mi zdi še pomembno pripomniti je transparentnost plačevanja storitev oziroma oskrbe (stanovalci v zavodu Hrastovec - Trate so povedali, da točno vedo za kaj se porabi njihov denar, ker jim je posredovan izpisek računa). Poleg organizacijskih sprememb je bilo potrebno še izobraževanje in usposabljanje delavcev ter vpeljevanje novih metod dela (Zaključno poročilo).

V kontekstu dezinstitutionalizacije se mi tudi zastavlja vprašanje, zakaj bi se morala izvajati asimilacija in uporabnikovo prilagajanje v sistem kot takem, zakaj jih ne bi mogli sprejeti v družbo takšne kot so, z njihovimi izkušnjami, z njihovo zgodovino, z njihovimi interesi, kot je zapisala Lamovčeva: »Včasih se zdi, da uporabniki poskušajo iznajti nov družbeni red, družbeni red, kjer ne bi nihče od njih zahteval odgovornosti« (Lamovec, 1997:210). Mogoče bi se morali vprašati, kateri pogoji v družbi bi morali obstajati, da bi se uporabniki **hoteli** vključiti vanjo? Nenehno dokazovanje, da so zdaj v redu, gotovo ni način. Prilagajanje v sistem lahko povežemo s pojmom »*kulturna invazija*«, ki ga uporabi Freire in iz tega stališča se asimilacija ne zdi način (polnopravnega) vključevanja v skupnost. Kulturna invazija pomeni, da zavojevalec prodre v kulturni kontekst določene skupine s tem, da ne spoštuje njenih potencialov, ampak se vsiljuje zavojevalčev pogled na svet in ovira kreativnost tako, da zavira izražanje »osvojenih«. Zavojevanje uspe, če prevlada miselnost skupine, (kateri se vsiljuje pogled zavojevalca), da je manjvredna in se prizna superiornost »močnejšega«. Tako vrednote zavojevalcev postanejo vzorec za »šibkejše«. Posledica je, da se posameznik odtuji od svoje kulture in samega sebe in prevzema značilnosti zavojevalcev; lahko bi se reklo, da si jih vzame za vzor. Pod takšnimi pogoji (prevzemanjem značilnosti) se zatirani nikoli ne loči in distancira od zavojevalca, da bi ga lahko videl objektivno. Če se zatiranemu le uspe distancirati, se kritično zave, da je v nasprotju z zatiralcem, prepozna strukturo, v kateri je

zatiran (Freire 1996). Res je, da se je kulturna invazija zgodila že s tem, da je posameznik označen za uporabnika ali osebo z duševno stisko, vendar se ne sme pozabiti, da se to zgodi osebam zaradi slabega socialno-ekonomskega statusa, zaradi katerega nimajo pogodbene moči (Basaglia; 1987). Torej, tudi če oseba ne bi imela (več) oznake, je še vedno verjetnost, da je zatirana, velika. V takem kontekstu duševna stiska nikoli ne bo pozitivno vrednotena.

»Morda bo v bodoče potrebno poiskati nove, pozitivne vrednote, ki naj bi prispevale h krepitvi družbene skupnosti in družbene zavesti in s tem prispevale k večji kakovosti življenja državljanov« (Lukač, 2005:34).

Socialni kapital je dobrina, ki temelji na recipročnosti, vzajemnosti in visoki stopnji zaupanja med akterji (Dragoš; 2002). Odvisna je lahko od socialne mreže, ki jo ima posameznik. Uporabniki imajo po večini šibko socialno mrežo, kar onemogoča, da socialni kapital pride do izraza. Ni samo vprašanje koliko sami pridobijo s socialnim kapitalom, gre tudi za vprašanje, koliko sami lahko prispevajo, če imajo možnost. V pomoč antiizključevalni strategiji bi lahko bilo preokvirjanje vloge (osebe s težavami v duševnem zdravju) in destigmatizacija.

Izkušnje, ki jih imajo osebe z duševnimi stiskami, bi npr. lahko koristile družbi v smislu preventive na področju duševnega zdravja, torej kot svetovanje za vse ljudi, katerih stopnja tveganja, da se znajdejo v tej vlogi, je velika, ter prav tako kot svetovanje svojcem, ki ne najdejo skupnega jezika s svojim članom, niso pa še povsem prepričani, da bi posameznika »likvidirali«. Iz lastnih izkušenj lahko povedo, kakšne so posledice stigme in kakšne omejitve prinašajo v življenju posameznika. Uporabniki bi tudi morali dobiti možnost usposabljanja za zagovornika, prav tako bi lahko bili v vlogi svetovalca zagovornikom. Treba je poiskati načine, da se uporabnikova kariera osmisli, postane pozitivno vrednotena. Uporabniki so neprecenljivi vir informacij za nekoga, ki te informacije potrebuje.

Kot je bilo že omenjeno, je ena izmed težav, ki onemogoča enakopravne odnose, pomanjkanje pogodbene moči uporabnikov. Iz tega razloga bi prevrednotenje vlog bilo nujno.

Kolikšno moč bo imel ali je ne bo imel uporabnik, je odvisno od odnosa, ki ga ima z delavcem. Kakšen odnos bo med delavcem in uporabnikom pa je z vidika pogodbene moči odvisno od ekonomskega statusa uporabnika.

Basaglia loči tri vrste odnosov oziroma nakaže, kakšni odnosi se vzpostavijo v treh različnih pogojih (Basaglia, 1987):

- Aristokratski odnosi:

uporabnik ima pogodbeno moč nasproti strokovni moči delavca, oziroma v Basaglievem primeru zdravnika, ker se na uporabnika gleda kot na vir ekonomske moči. Zdravnik pa je

tisti, ki poseduje znanje. Dokler ima uporabnik ekonomsko vrednost, ki se enači s tehnično vrednostjo (tj. znanjem) zdravnika, pasivno prilagajanje zdravnikovi moči ne bo nujno. V primeru, ko pogodbene moči ni, uporabnik začne kariero osebe s težavami v duševnem zdravju, ki zaradi socialnega položaja nima ne vpliva, ne vrednosti.

Oseba bo rabila za določen namen mnenje psihiatra. Po pogovoru z uporabnikom, ki mi je razložil postopek in informacijo, da potrebuje mnenje psihiatra, sem ga vprašala, če pozna kakega psihiatra, ki je dobro usposobljen. Posredoval mi je ime enega, ki ima privatno pisarno, dejal je, da je tudi njemu »zrihtal« vse potrebne papirje. Uporabnik v aristokratskem odnosu ni zgolj uporabnik, je tudi stranka s pogodbeno močjo, za katero se opravi storitev.

- Odnosi v socialnem varstvu in zdravstvenem zavarovanju:

v tej vrsti odnosov se uporabnik vedno ne zaveda svojih pravic in dejanske pozicije v odnosih zaradi samovoljne moči in tehnične moči, ki jo lahko uveljavlja zdravnik. Če je samovoljna moč ogrožena, se lahko sklicuje na tehnično moč in s tem določa naravo odnosa. Recipročnost je odvisna od tega, v kolikšni meri uporabnik lahko izkazuje razredno zavest in zrelost, ki bo upoštevana. (Moral bi npr. poznati postopke in zakone v okviru socialnega varstva in zdravstvenega zavarovanja, da lahko uveljavlja svoje pravice).

- Institucionalni odnosi:

moč zdravnika je neomejena. Uporabnik nima druge možnosti, kot da se podredi pravilom in ureditvi institucije. Recipročnosti v odnosih ni. Uporabniku so kršene pravice, ne gre toliko za težave v duševnem zdravju, kolikor za to, da nima pogodbene moči. Uporabnik nima druge izbire, kot da kaže svoj upor z odklonskim vedenjem. Velja za uporabnike, ki nimajo druge možnosti kot institucionalno varstvo.

Basaglia prav tako meni, da je izključenost povezana s pomanjkanjem pogodbene moči.

Pomanjkanje pogodbene moči uporabnikov se tako odraža na vseh področjih, ki so pomembna za posameznikovo osamosvojitev, ne samo v odnosu z delavcem:

- stanovanjsko področje; zgodi se lahko, da se uporabniku odvzame pravica do stanovanja, ko se ga namesti v institucionalno varstvo (Flaker in sodel.; 2008);

- zaposlitveno področje; status uporabnika otežuje, če že ne onemogoča dostop do dela; in

- področje socialne oskrbe; posameznik sprejme ponudbo, ki mu je na voljo v določeni organizaciji, ne glede na to, če mu osebno ustreza ali ne (sem spadajo tudi različne prostočasne dejavnosti, ki jih organizacije nudijo, da poskrbijo za svoje člane). Iz tega razloga se uveljavlja individualno načrtovanje, da se storitve res prilagodijo interesu posameznika.

Glede destigmatizacije so omenjene strategije v boju proti stigmati po Svetovni zdravstveni organizaciji (v nadaljevanju SZO):

- izobraževanja v skupnosti o težavah v duševnem zdravju;
- anti-stigma izobraževanja za učitelje in delavce na področju duševnega zdravja;
- psihoedukacija za uporabnike in svojce, kako živeti z osebo s težavami v duševnem zdravju;
- krepitev moči uporabniškim organizacijam in organizacijam svojcev;
- izboljšanje služb na področju duševnega zdravja (večja kakovost, večja dostopnost, dezinstitutionalizacija, skupnostna skrb);
- uzakonjenje pravic oseb s težavami v duševnem zdravju;
- izobraževanje ljudi v medijih, katerega cilj je spreminjanje stereotipov in napačnega razumevanja težav v duševnem zdravju; in
- javne skupnostne službe in socialna integracija oseb s težavami v duševnem razvoju.

Opaziti je, da so napotki zelo splošni, vendar izvedljivi, saj se izvajajo, ni pa omenjeno, na kakšen način postopati v konkretni situaciji oz. interakciji. Interakcijski prekrški (Flaker in sodel.; 2008), ki jih delamo vsi, so lahko negativnega pomena za uporabnike, če jih avtomatsko povežemo s stigmato. Pomembno je, da se interakcijski prekršek loči od stigme oziroma naših predsodkov glede oseb s težavami v duševnem zdravju, torej postavi se ga v kontekst situacije, ne v kontekst stigme.

Za vključevanje v skupnost je potrebno upoštevati socialni kapital, saj je le-ta dobrina, ki ne temelji toliko na ekonomskem prispevku, kar pomeni, da je dostopen tudi uporabnikom. Socialni kapital je pomemben tudi zato, ker se uveljavlja mnenje, da pozitivni premiki v mikro okoljih vplivajo na širše, torej makro okolje, torej celotno družbo (Dragoš, 2002). Iz tega razloga je vključevanje uporabnikov v skupnost popolnoma legitimno in se mora podpirati s strani državnih institucij, ne samo, ker Republika Slovenija velja za pravno, socialno državo, ampak se mora kazati iskren interes po širjenju vsesplošne blaginje, ki presega materialne dobrine. Socialne mreže (natančneje neformalno mrežo) pri delu z zatiranimi oziroma ranljivimi skupinami ljudi nikakor ne moremo zanemariti in jo je potrebno »negovati« v recipročnem smislu. To zna biti težavna naloga, saj Mlakar v zvezi z delom socialnih delavcev v procesih dezinstitutionalizacije pripomni, da imajo svojci pomisleke, ko gre za namen preseljevanja posameznika v lokalno skupnost, prav tako imajo pomisleke socialne institucije, ko bi bila potrebna njihova aktivna udeležba (Mlakar; 2005). V ta namen bi se morale oblikovati nove službe v okviru CSD, katerih naloga bi bila načrtna in namenska podpora posamezniku pri vključevanju v skupnost v smeri oblikovanja socialnih ali

neformalnih mrež, temelječih na recipročnosti in ne zgolj na pasivnem prejemanju storitev, prav tako vključevanja v različne aktivnosti po interesu posameznika in omogočanje lastnih aktivnosti na iniciativo posameznika (mogoče bi bilo treba razmisliti o možnosti subvencioniranja ali davčnih olajšav s strani države na določene storitve in dejavnosti, glede na status uporabnikov). Oblikovati bi se morale nove neodvisne službe, kot je npr. Agencija za začasno poslovanje (Ocepek; 2005) in različni centri, kot jih poznata italijanska in ameriška praksa. Dezinstitutionalizacija ne more ostati le na plečih »totalnih institucij« (izraz po Goffmanu), mora se ustvariti podporna mreža vseh akterjev, ki so kakorkoli povezane z uporabnikom, ali še niso in bi morale biti. »Novi člani« v skupnosti pomenijo nove potrebe in interese, ki jih je treba zagotoviti, da se ustvarijo pogoji za povečevanje kakovosti življenja. Stanovalci, ki so že v bivalnih enotah, so izrazili upravičeno bojazen »ostati sam«, če bi krenili v nadaljnjo pot neodvisnega stanovanja, institucija pa jim nudi podporo, ko se znajdejo v stiski, prav tako pa je v bivalnih enotah poskrbljeno za človekove osnovne eksistenčne potrebe. V prihodnje bi bil čas, da se proces dezinstitutionalizacije razširi na družbeno raven in prav tako na zakonodajno, kjer je to potrebno.

Dezinstitutionalizacija se ne more dogajati brez skupnostnih služb, ker uporabniki morajo imeti podporo v skupnosti, da se lahko osamosvojijo. Že samo zavedanje, da obstaja določena služba, jim da občutek varnosti, da niso sami. Kot je bilo zaznati v ameriški praksi, so se ljudje med drugim vračali v bolnišnice ravno zaradi pomanjkanja (ustreznih) služb. Resolucija o nacionalnem programu vzpodbuja nastajanje le-teh (koncesije za opravljanje dejavnosti). Socialne službe ne bi smele segregirati uporabnikov. Ni smotno, da služba opravlja le storitve za uporabnike, ki spadajo v določeno vladno ali nevladno organizacijo. Služba bi morala biti dostopna vsem, saj življenje v skupnosti ni mišljeno kot oblikovanje »geta«, ampak kot polnopravna participacija na svojstven, njihov način. Seveda so tu problemi financiranja. Iz tega razloga je potrebno poiskati dodatne načine financiranja, ne samo črpanje sredstev iz državnega proračuna (organizacijam bi morala biti dovoljena pridobitniška dejavnost, vpeljevanje tržnih segmentov, če gre za izboljševanje kvalitete življenja uporabnikov).

Zaenkrat je uporabnikom dana možnost, da se lahko prilagajajo, torej asimilirajo. Na ta način se tudi službam ne bi bilo treba prilagajati organizaciji dela v že obstoječih strukturah, ampak bi lahko samostojno, avtonomno prispevale svoj delež na področju duševnega zdravja.

V ta namen so se v italijanski praksi (Trst) oblikovali centri za mentalno zdravje (Marsilli; 1991). Čas bi bil, da se v podporo vključevanju nadalje ustanovijo tovrstni centri s kriznimi

intervencijami, ker po raziskavah (Houlth, Rosen, Reynolds, 1984; Langsley, Kaplan, 1968, v Mosher; 1989) lahko reducirajo hospitalizacijo za vsaj 50 %. Krizne intervencije najprej poskušajo poiskati možnosti, da uporabnik ostane v primarnem okolju, premesti se ga šele, če to res ni možno.

»Zanima nas usoda bolnika, kliniko pa zanima diagnoza, ločena od življenja. Naš smoter je ukvarjati se z življenjem in ga preobraziti« (Marsilli; 1991:40).

1.2.2.3. Inovativne metode dela so opisane skozi načelo krepitev moči uporabnika:

Individualno načrtovanje:

- najprej je to svojstven, veljaven dokument posameznika, ki se ga upošteva;
- temelji na načelu »od spodaj navzgor«;
- je prilagojen interesu vsakega posameznika posebej, ni splošnih »formul«, posploševanja;
- krepi socialno mrežo posameznika, ustvarja nove mreže;
- posameznik je aktivno vključen v načrtovanje;
- je možnost, da si tudi premisli, v načrtu kaj spremeni; in
- učinkovitost pomoči, ker je prilagojena posameznikovim potrebam.

Neposredno financiranje:

- v optimalnih pogojih s svojimi financami upravlja uporabnik, sam plačuje storitve;
- druga možnost je, da se storitve plačajo neposredno izvajalcem brez vmesnih posrednikov;
- transparentnost izvajanja in plačevanja oskrbe; in
- kot je bilo omenjeno že prej, bistveno zmanjša neenakopravne odnose med delavci/slужbami in uporabniki (Smith; 2008).

Analiza tveganja:

- omogoča varnost uporabnika pred morebitnimi tveganji, s katerimi bi ogrožal sebe ali druge;
- seznanjanje posameznika o morebitnih posledicah;
- omogoča večjo aktivnost uporabnika;
- situacije, za katere se zdi, da niso možne, se s pomočjo analize tveganja lahko realizirajo;
- destigmatizacija vloge uporabnika, saj je jasno, da se morajo spremeniti pogoji (okoliščine), ne toliko ali zgolj uporabnik; in
- pokažejo se nove sposobnosti uporabnika, ki bi drugače lahko ostale neopažene.

Timsko delo:

»Ne more prit do tega, ker nikoli samo en ne odloča kako bo s tabo. Če z enim strokovnim delavcem ne najdeš skupni jezik, greš k drugemu, če z njim ne, greš k tretjemu. Al pa se naredi tim, sestanek in tam se vse razčisti« (Razprava na fokusni skupini).

- omogoča sodelovanje več ljudi (različnih strok) za ustrezno reševanje težav uporabnikov;
- nudi zaščito uporabniku pred neprimernimi ukrepi;
- nudi tudi podporo strokovnemu delavcu zaradi kompleksnosti težav, ki bi jih težko reševal sam;
- učinkovita pomoč uporabniku; in
- evalvacija dela.

Ključni delavec:

- zastopa interese uporabnika;
- skrbi za izvedbo individualnega načrta;
- podpora pri uresničevanju ciljev;
- enako kot timsko delo, posameznik, ključni delavec, nudi zaščito uporabniku pred neprimernimi ukrepi; in
- zelo povezan z zagovorništvom.

Mobilna služba:

- nudi strokovno pomoč uporabnikom, ki so preseljeni v bivalne enote ali neodvisna stanovanja;
- služba je na razpolago kontinuirano, torej 24 ur na dan;
- zagotavlja občutek varnosti pri uporabnikih v primeru »da se kaj zalomi«; in
- je vzpodbuda pri vključevanju uporabnika v novo okolje.

Zemljevid moči in eko-zemljevid:

- spoznamo socialno mrežo uporabnika;
- spoznamo tudi odnose, ki jih uporabnik ima z drugimi;
- nakaže vpliv ali pomanjkanje vpliva;
- nakaže vire in sredstva, ki jih ima uporabnik; in
- v pomoč pri uresničevanju ciljev uporabnika.

1.3. ZAGOVORNIŠTVO

Zagovorništvo se lahko uvršča med inovativne metode, vendar menim, da je zelo pomembno za krepitev moči uporabnika, zato sem se odločila, da zagovorništvu posvetim malo več pozornosti.

Zagovorništvo je osrednja točka vsake razprave o vključevanju in krepitevi moči, ker realizira pravice, ki bi ostale zgolj zapisane (Beresford, 1993).

Namen zagovorništva je, da se zavzema za pravice osebe v primerih, ko sama nima možnosti, da bi svoje pravice udeleževala, razen v primeru samozagovorništva, ko se oseba sama bori za svoje pravice. Na področju duševnega zdravja gre tudi za zmanjševanje stigme in diskriminacije.

Koncept samozagovorništva je nastal po samostojnem delovanju organizacij uporabnikov in svojcev (SZO). Beresford je drugačnega mnenja, saj trdi, da je koncept nastal kot ideja profesije in strokovnih služb, posledica je, da koncept ni v lasti uporabnikov, saj veliko samozagovorniških skupin vodijo strokovnjaki (Beresford; 1993). Strokovnjaki morajo prepustiti vodenje skupine uporabnikom, sami lahko nudijo le podporo in vzpodbudo.

Koncept takrat postane pomemben, ker nakazuje, da uporabniki delujejo z visoko stopnjo motivacije in osebnim znanjem/izkušnjami o težavah v duševnem zdravju. Pozitivni učinki so izboljšana samozavest, samospoštovanje, motivacija in občutek pripadnosti (SZO).

Sodelovanje uporabnikov prinaša pozitivne učinke tudi na razvijanje njim ustreznim službam, saj imajo zaradi lastnih izkušenj znanje, ki lahko prispeva k spreminjanju načina politike delovanja organizacij. Njihov glas mora postati enakovreden, glas mora biti slišan še preden se služba oblikuje kot preventiva za »neučinkovito« službo. Učinki samozagovorništva niso pozitivni zgolj za uporabnike, ampak za celotno organiziranje, vendar le, če so upoštevani.

Tu bi še rada opozorila na tri pasti samozagovorništva, v primeru, da koncept postane trivialen in nevtraliziranega pomena v organizaciji (Beresford; 1993):

- »posebna oznaka« v prid ljudem, da pridobijo več kontrole nad svojim življenjem, ki se dogaja samo v posebnem času in določenem prostoru, ni pa vključena kot del njihovega vsakdanjega življenja. Samozagovorništvo v tem primeru postane še samo ena dejavnost, ki jo ljudje morajo izvajati v izobraževalnem programu centrov, namesto, da bi bili sposobni izraziti kaj hočejo, in bi to bilo vzeto zares v praktičnem delovanju.

Da bi se to preprečilo, se mora izobraževanje postaviti v realen, življenjski kontekst uporabnikov (kritično zavedanje). Prav tako včasih ni dovolj zgolj izraziti kaj bi radi dosegli, treba se je naučiti to utemeljiti z argumenti, da se nas vzame resno;

- koncept se omeji zgolj na besedno izražanje, zanemari pa omogočanje možnosti, da uporabniki aktivno bijejo bitko za svoje pravice.

Takšen način je pričakovati v organizacijah, ki niso dovolj fleksibilne, da bi se prilagajale resničnim potrebam posameznika; in

- zavlačevalna taktika: nujne spremembe se zgodijo šele takrat, ko se razvije samozagovorniška skupina, ki opozori na določen problem.

Vloga delavcev v zagovorništvu na področju duševnega zdravja se najprej začne pri samem delu z uporabniki v organizacijah, kjer so zaposleni (spoštovanje pravic uporabnikov, informiranje, posvetovanje o načinu dela z uporabnikom, alternative, ki so najmanj omejevalne za uporabnika, in kritična drža do negativnih ukrepov za uporabnika).

Zagovorniško držo delavci izražajo na naslednje načine (SZO):

- delo iz perspektive uporabnika in svojcev

(vsakega uporabnika bi se moralo obravnavati kot državljana in se z njim posvetovati o vseh odločitvah v zvezi s pomočjo, ki jo nudimo.);

- sodelovanje v aktivnostih uporabniških skupin in skupinah svojcev

(za razumevanje delavca, kako uporabniki in svojci funkcionirajo.);

- podpora razvoju uporabniških skupin in skupinam svojcev; in

(posredovanje informacij, priskrba prostorov, povezovanje, kontakti z ostalimi skupinami, vzpodbujanje.);

- skupno planiranje in evalvacija

(najbolj efektiven način za krepitev moči uporabniških skupin je omogočanje, da prispevajo svoj delež pri načrtovanju njihovih služb, kot je bilo omenjeno že prej.).

Pozitivni učinki zagovorništva na področju duševnega zdravja po SZO:

- umeščanje duševnega zdravja na dnevni red vlad;

- izboljšave v politiki in praksi vlad in institucij;

- spremembe v zakonih in vladnih regulacijah;

- izboljšanje v promociji duševnega zdravja in v preprečevanju duševnih motenj;

- protekcija in promoviranje pravic in interesov ljudi s težavami v duševnem zdravju ter njihovih družin; in

- izboljšave v službah duševnega zdravja in v pomoči.

Zagovorništvo v Sloveniji se v praksi že dogaja (v inovativnih metodah je najbolj sorodna vloga ključne osebe), ni pa še bilo v Sloveniji do sedaj uzakonjeno, kar se je spremenilo z Zakonom o duševnem zdravju (v nadaljevanju ZDZdr), ki bo v kratkem pričel veljati.

»Zastopnik oziroma zastopnica pravic oseb na področju duševnega zdravja (v nadaljnjem besedilu: zastopnik) je posameznik, ki varuje pravice, interese in koristi osebe« (Ul. RS, 77/2008; 2.čl., 18)

Zastopnik služi krepitevi moči uporabnikov v postopkih, v katerih je uporabnik do sedaj bil prepuščen samemu sebi »nasproti« zdravniku, svojcem, najbližjim, strokovnim delavcem,... Če oseba ni hotela privoliti v zdravljenje tako, da bi podpisala izjavo, bi se smatralo, da noče sodelovati, kar bi imelo še hujše posledice zanjo v nadaljnji obravnavi (ustna komunikacija).

Pravico do zastopnika imajo vse osebe, in sicer tako na oddelku pod posebnim nadzorom (oddelek v psihiatrični ustanovi), kot tudi v varovanem oddelku (oddelek v zavodu) in pri nadzorovani obravnavi, kjer je pričakovati največjo potrebo po zagovorniku, vzpodbudno v zakonu pa je, da pri posredovanju poročila o svojem delu ministru za socialno varstvo zastopnik lahko preda svoja priporočila in predloge za varstvo pravic oseb na področju duševnega zdravja. Torej je v zakonu zaslediti del socialnega modela, ne prevladuje zgolj medicinski model. V zakonu je možno zaslediti »posebne metode zdravljenja«, pod katere spadajo zdravljenje z elektrokonvulzivno terapijo, hormonsko zdravljenje in uporaba psihotropnih zdravil v vrednostih, ki presegajo največji predpisani odmerek. Zastopnik ima pravico zahtevati upravni nadzor nad opravljanjem posebne metode zdravljenja, nima pa vpliva na odločanje o smiselnosti tovrstne metode zdravljenja. V zakonu naletimo tudi na posebne varovalne ukrepe, torej telesno oviranje s pasovi (4 ure) in zadrževanje osebe v enem prostoru (do 12 ur), ukrep pa se lahko ponovi, če zdravnik meni, da je to utemeljeno. Tudi v tem primeru lahko zastopnik predlaga upravni nadzor nad postopkom (Ul. RS, 77/2008).

Poraja se vprašanje, ali obstaja možnost preprečitve, da bi do takih ukrepov sploh prišlo? To je mogoče s pomočjo analize tveganja. V ta namen bi moral potekati pogovor z osebo, nad katero se je ukrep izvedel, razlogi in kakšno pomoč bi pričakovala.

Naloga zastopnika je informiranje o pravicah in načinih uveljavljanja teh pravic (konkretna usmeritve, svetovanje glede uveljavljanja, prizadevanje za spoštovanje pravic in zasebnosti osebe, preverjanje vodenja evidence o omejevanju pravic oseb, ki so v obravnavi na oddelku pod posebnim nadzorom, varovanem oddelku in na nadzorovani obravnavi, preverjanje uporabe posebnih varovalnih ukrepov in zdravljenja s posebnimi metodami zdravljenja oseb). Pri tem je treba spoštovati želje osebe, če niso zanjo škodljive.

Pri svojem delu zastopnik sodeluje z zastopnikom pacientovih pravic, lahko pa opravlja tudi naloge zastopnika pacientovih pravic, če je imenovan v skladu z zakonom. Zastopnik je dolžan varovati podatke o osebi, ki mu jih je le-ta posredovala in jo zastopa.

Glede ZDZdr in zastopnika je še pomembno omeniti, da je potrebno vse sklepe (odreditev in izvedba varovalnega ukrepa, odreditev »posebne metode zdravljenja«, zadržanje po postopku za sprejem na zdravljenje v nujnih primerih, sprejem osebe na oddelk pod posebnim nadzorom (v roku štirih ur), postopek sprejema brez privolitve v nujnih primerih – na zaslišanju je prisoten tudi zastopnik) med drugimi izročiti tudi zastopniku.

Beresford predlaga, da se različne oblike zagovorništva morajo komplementirati s samozagovorništvom, namesto, da se izključujejo. Zastopnik lahko nalogo informiranja o pravicah in načinih uveljavljanja teh pravic dopolni še s tem načelom in uporabnika vzpodbuja v smeri samozagovorništva. Prav tako je potrebno ločevati med zagovorništvom in skrbstveno službo (Beresford; 1993). V tem primeru se postavi vprašanje, ali je res možno, da kot delavci, zaposleni v organizaciji, uporabnika zagovarjamo, ali je to le fikcija oziroma absurd? Če kot delavci lahko vplivamo na spreminjanje strukture organizacije, je trditev, da pri svojem delu zagovarjamo uporabnika, upravičena.

Kot primer iz prakse kolektivnega zagovorništva bi lahko uvrstili Svet stanovalcev Zavoda Hrastovec-Trate, ki je nastal kot iniciativa s strani uporabnikov. Zaznati je bilo potrebo po dialogu med delavci in stanovalci, prav tako pa tudi potrebo po posredovanju informacij stanovalcev vodstvu oziroma direktorju zavoda. Po večkratnih poskusih Svet stanovalcev še vedno deluje, tokrat uspešno. Stanovalci na sestanku posredujejo svoje informacije, le-te se posredujejo direktorju, nato pa se napotijo na ustrezne službe, in sicer glede na naravo informacije, ter se jih poskuša realizirati. S pomočjo Sveta poteka dvosmeren proces komunikacije, saj stanovalci lahko sprejmejo informacije delavcev, ki se tičejo bivanja in življenja v zavodu, ter spremembe v organizaciji zavoda.

1.4. ŽIVLJENJSKI SVET UPORABNIKA

Ne moremo govoriti o krepitvi moči uporabnika, če ga ne poznamo. Uporabnika ne moremo poznati, če nam ni znan življenjski kontekst, v katerem živi. Ne moremo poznati njegovih personalnih virov moči in ne moremo ga aktivno vključiti v proces pomoči.

Kontekstualizacija (dopuščanje uporabniku kontakt z običajnim okoljem) je pomembna, ker razumemo uporabnikov vidik problema, če dovolimo, da ga sam izrazi, v pomoč pa lahko vključimo tudi bližnje in pomembne službe, če ga ne vzamemo iz konteksta – socialna mreža uporabnika. Tudi, če uporabnik ni v neposrednem kontaktu s svojim okoljem, ga moramo vedno imeti v mislih, ker ga drugače težko ali napačno razumemo (Mosher; 1989).

Četrty val koncepta pomoči temelji na sodelovanju s strankami, ne samo kot soudeležencev rešitve, ampak tudi kot ekspertov za svoje izkušnje (Čačinovič Vogrinčič; 2008). Če želimo doseči sodelovanje z uporabniki, jim je potrebno približati metode dela in teoretične koncepte iz katerih izhajamo, saj ne more biti sodelovanja, če ne govorimo istega jezika. Prav tako se po načelu uporabnikov kot ekspertov upoštevajo njihovi lastni vidiki, ker predpostavljamo, da sami najbolj vedo, kakšno pomoč bi potrebovali in želeli. Torej gre tudi za osmišljanje izkušenj kot uporabnikov; kot se sprašuje Grošičar: »Ali ni gonja za absolutnim sožitjem bolj naša fikcija, kot pa želja uporabnikov?« (Grošičar v Mesec, 2007;189). V raziskavi, iz katere je citat, je bilo ugotovljeno, da za uporabnike »največ velja **samostojnost in odgovornost**, ki jo zopet trdno držijo v rokah« (Grošičar v Mesec, 2007;189). Omogočiti pogoje, da posameznik postane samostojen in odgovoren, lahko umestimo v koncept krepitve moči, ker gre za **izkušnjo avtonomije**, ki je uporabnikom odvzeta v procesu institucionalizacije. »Problem moči je zlasti problem nezadostnega nadzora nad svojim življenjem, zato perspektiva moči vključuje vse pristope, ki bodo omogočili uporabniku več vpliva in nadzora nad vsakdanjim življenjem, nad odločanjem o tem, kako in s kom bo živel, se družil, ipd.« (Rapoša Tajnšek; 2007:12).

Krepitev moči lahko uporabimo pri vseh metodah socialnega dela, vprašanje je le, na kakšen način in do kolikšne mere nam jo dopuščata zakonodaja in sredstva. Zaenkrat se lahko reče, da se strinjajo z individualnim pristopom, ker se drugače vse uporabnike „meče v isti koš“ (ustna komunikacija), torej tudi ni nujno, da so storitve ustrezne. Pomembno se mi zdi tudi omogočiti pogoje, da uporabniki krepijo svojo moč. Teorija družbenega izključevanja (Morris; 1993, Oliver; 1996, v Škerjanc; 2006) vidi vzroke za socialno izključenost v tem, da je zahodna družba prezrla potrebe nekaterih članov in skupin. Posledica je v tem, da se nekateri člani zdijo nesposobni slediti trendom zahodne družbene organiziranosti in se

pozornost usmerja v hendikep; spregleda se, da je hendikep posledica prezrtosti, namesto, da bi »pozornost usmerili v odstranjevanje ovir, ki ljudem preprečujejo polno življenje v skupnosti« (Škerjanc; 2006:10), za kar se tudi določene interesne skupine zavzemajo. Za ustrezno izvajanje storitve, so pomembne vse tri ravni uporabnikovega življenjskega sveta, torej mikro, mezo in makro raven, saj je pomoč učinkovita, še več, socialno delo je uspešno, ko se upoštevajo vse tri ravni (Rapoša Tajnšek; 2007). Če upoštevamo vse tri ravni življenjskega sveta uporabnika, si prizadevamo tudi »za spreminjanje in sooblikovanje življenjskega sveta, ki bo vzpostavil boljše razmere za udeležanje ciljev posameznika ali skupnosti« (Rapoša Tajnšek; 2007:10), kar se nanaša na prej omenjeno ugotovitev, da se morajo odstranjevati ovire, ki so nastale v sistemu oziroma družbi. Pri tem se osredotočimo na pravice in storitve (njihovo dopolnjevanje, širjenje), ki že obstajajo, prav tako na uveljavljanje novih načinov, v katere vključimo uporabnike kot sodelavce in ne zgolj prejemnike pomoči (Rapoša Tajnšek; 2007).

V besedilih o vplivu in krepitvi moči, ki se nanašajo na življenjski svet uporabnika, je možno zaslediti naslednja **vprašanja**:

- po Saleebey (Saleebey, 1998; v Čačinovič Vogrinčič, 2008) perspektiva moči: »Najpogostejša vprašanja, ki si jih zastavljamo v okviru perspektive moči uporabnika so: koliko lahko uporabnik odloča o svojem življenju? Koliko možnosti oz. priložnosti ima (je imel v preteklosti), da pokaže svoje močne strani, uporabi svoje znanje in spretnosti? Kje, kdaj jih lahko uporabi, kaj ga pri tem ovira? Koliko vpliva ima uporabnik pri sprejemanju pomembnih odločitev v svojem življenju?« (Rapoša Tajnšek; 2007: 13);
- vprašanje o čudežu (Shazer, Kim Berg, 1998; po Čačinovič Vogrinčič, 2008)) v smislu, kako bi bilo, če bi problem nekega dne izginil, kar pomaga pri vizualizaciji novih, spodbudnih situacij (Čačinovič Vogrinčič; 2008);
- vprašanje vpliva pri vsakodnevnih odločitvah, izbir, ki so na voljo, na kaj lahko in na kaj ne more vplivati (Škerjanc; 2006). Dodamo še lahko tudi vprašanje o razlogih, zakaj ne more vplivati;
- »Kaj je treba zagotoviti, da bo uporabnik sam izboljšal kakovost svojega življenja?« (Škerjanc; 2006:31); in
- ... »kdo odloča in o čem?« (Škerjanc; 2006:28), po čemer se meri obseg uporabniškega vpliva.

Zadnji dve vprašanji določata kakovost socialno-varstvenih storitev (evalvacija), prve tri se nanašajo na izkušnjo biti uporabnik, nanašajo pa se tudi na **življenje kljub vlogi uporabnika**.

Kakovost storitev je odvisna od stopnje vključenosti uporabnika pri načrtovanju, izvajanju in ocenitvi storitve. Pomembna je uporabnikova vizija in »kakovostni sodelujoč odnos med uporabnikom ter strokovnim delavcem« (Škerjanc; 2006:32). Kakovostni sodelujoč odnos bi pomenil, da se upošteva vizija uporabnika, tudi če ima strokovni delavec določene zadržke ali meni, da posameznik določene izražene želje ne potrebuje. Tako »socialno varstvene **storitve postanejo sredstvo**, s katerim posameznica uresničuje državljanske pravice in si organizira kakovostno življenje v skupnosti« (Škerjanc; 2006:33).

»Moč in spretnosti uporabnika raziskujemo v luči njegovih virov in njegovega dostopa do virov. Da sploh pridejo do informacij o svojih pravicah in razpoložljivih storitvah, potrebujejo uporabniki praviloma veliko spretnosti, po drugi strani pa je vprašanje dostopnosti socialnih služb ciljnim populacijam dokaj zanemarjeno.« (Rapoša Tajnšek; 2007:13). V smislu moči ali vplivanja bi bilo dobro raziskati spretnosti, ki jih nekateri uporabijo, da pridejo do informacij.

2. PROBLEM

Zanima me, kako uporabniki služb duševnega zdravja (uporabniška definicija krepiteve moči) v Zavodu Hrastovec – Trate dojemajo načelo krepiteve moči, na kakšne načine izkoriščajo svoje potencialne, da si izboljšajo kvaliteto življenja in na kakšne načine pomagajo drugim, da se jim krepí moč. Namen je, da bi se pojasnil uporabniški vidik krepiteve moči, ki bi ga lahko uporabili in načelo približali uporabnikom pri strokovnem delu (načelo prevajanja strokovnega jezika v lokalni, uporabniški jezik). V kontekstu gre tudi za ozaveščanje uporabnikov o načelu krepiteve moči. Z analizo hočem ugotoviti, kateri pogoji bi se morali zgoditi, da bi se lahko krepila moč uporabnikom, upoštevajoč mikro, mezo in makro raven življenjskega sveta uporabnikov; do kolikšne mere si uporabniki lahko krepijo moč sami, kdaj in kje (v katerih primerih) pa potrebujejo strokovno sodelovanje ali spremembo zakonodaje ali »zgolj« naklonjenost javnega mnenja, kot orientacijo pri načinu dela z uporabniki (konkretni ukrepi na mikro, mezo in makro ravni) ter nenazadnje, kako vključiti uporabnike kot sodelavce v proces krepiteve moči na mikro, mezo in makro ravni življenjskega sveta uporabnikov tako v zavodu kot tudi na širši, družbeni ravni v smislu vključevanja v skupnost.

3. METODOLOGIJA

3.1. Vrsta raziskave

Raziskava je eksplorativne narave, že zato, ker ni vnaprej določenih spremenljivk, drugi razlog pa je v tem, da se poizveduje o pojmu, v našem primeru o pojmu krepitev moči s stališča uporabnikov. Je tudi deskriptivne narave glede na to, da opisuje, kje se kaže vpliv stanovalcev in kako si sami izboljšajo življenje. Raziskava je kvalitativna, ker sem za metodo zbiranja podatkov izbrala fokusno skupino in ker so viri podatkov obdelani kvalitativno.

3.2. Merski instrumenti in viri podatkov

Merski instrument je vnaprej določen vprašalnik, katerega vprašanja so se kot oporne točke nanašale na temo krepitev moči v fokusni skupini.

1. Kaj vam pomeni krepitev moči?
2. Kje se kaže vaš vpliv?
3. Kako si vi sami izboljšate življenje?

Vir podatkov je intervju v fokusni skupini, v kateri je sodelovalo osem stanovalcev. Naredila sem transkripcijo intervjuja in ga analizirala po pravilih za kvalitativno analizo podatkov.

3.3. Populacija in vzorčenje

Populacija so stanovalci Zavoda Hrastovec – Trate, in sicer stanovalci z dolgotrajnimi težavami v duševnem zdravju.

Vzorec je predstavljalo osem stanovalcev (neslučajnostni vzorec, priročni) Zavoda Hrastovec – Trate: štiri osebe, ki bivajo v enotah zavoda, ter stanovalci, od katerih ena oseba biva v dislocirani bivalni enoti, trije stanovalci pa bivajo v neodvisnem stanovanju.

V vzorec sem vključila osebe, ki bivajo izven enot zavoda, ker jim je preseljevanje uspelo, in sem hotela spoznati, na kakšen način so to dosegli, saj bi to lahko bilo v pomoč tudi ostalim stanovalcem, ki imajo enak cilj.

3.4. Zbiranje podatkov

Podatke sem zbrala z izvajanjem intervjuja v fokusni skupini v Zavodu Hrastovec – Trate, natančneje v prostoru, ki je bil včasih namenjen za obiske, v njem pa se občasno prirejajo plesne zabave stanovalcev. Med izvajanjem intervjuja sta se pridružila še dva stanovalca, dva pa sta si med intervjujem vzela odmor. Zaznati je, da je prostor bil dostopen drugim stanovalcem, ki so se pridružili med razpravo, prav tako pa so nekateri sodelujoči stanovalci

za kratek čas fokusno skupino zapustili. Razprava se je snemala s pomočjo diktafona in se nato prepisala.

3.5. Obdelava in analiza podatkov

Podatke, ki sem jih dobila s pomočjo intervjuja v fokusni skupini in naredila transkripcijo, sem obdelala kvalitativno.

Izbor relevantnih delov besedila: podčrtala sem izjave, ki so se nanašale na zastavljena vprašanja v zvezi s tem, kje se kaže njihov vpliv in kako si sami izboljšajo življenje. Tako sem dobila enote kodiranja.

Prosto pripisovanje pojmov (odprto kodiranje) je prikazano v tabelah (enotam kodiranja, torej izjavam, sledi oblikovanje pojmov)

Na koncu sem uredila izjave in poimenovala pojme.

Tabela 3.1: Kode glede na odgovore udeleženi stanovalci v fokusni skupini na vprašanje Kje se kaže vaš vpliv? in prosto pripisovanje pojmov

ŠT	IZJAVE	POJMI
01	Vpliv je to, jaz sem korak naredo naprej. Jaz sem korak naredo, da sem šel ven	Napredovanje k cilju
02	On je lahk vplivu na svoje vedenje, na neke svoje navade, na svojo osebnost. Se je malo spremenil in je. Pa določene stvari je dojel. In to je bil pogoj, da lahko živiš ti v svojem stanovanju. In tko je	Spreminjanje sebe, vpliv na spremembo lastnega vedenja
03	To je pogoj da na sebi nekaj narediš. Nekaj moraš na sebi narediti. Ti moraš sam prvo nekaj v pozitivnem smislu.	Spreminjanje sebe
04	Če si kolk tolk v redu, maš šanse. Da se ne tepeš. Da maš malo težav, da si socializiran	Netežavno vedenje
05	Največja fora je v tem, jaz ko sem začel sodelovat s psihologinjo, določene stvari mi je tudi dopovedala, da pač tako ne gre, da naj bom mal bolj strpen in tako naprej in to je pol šlo postopoma, da sem prišel sam do tega zaključka, da je brez smisla.	Uvid
06	Pol pa sem se z (psihiatrinjo) pogovorila, pa je blo boljše. Pa sem rekla, da ne bom več pobegnila, da mam tu vse, nič mi ne fali. Ljubezen imam, sstanovalce mam, delavce mam, ki me imajo radi, veš.	Reševanje težav s pogovorom
07	Ne spleča se ne, če ne, pa me bodo dali na zaprti.	
08	Samo veš kaj? Ljudje se še zmeraj, še vedno čutijo pod monopolom. Pod pritiskom, ko smo bili včasih. In se ne morejo odpreti takoj. To je dolgotrajna terapija	Sankcija Nezmožnost samoizražanja
09	Živel sem z njimi in vem kako je. Ne more se on takoj odpreti, ko bi rad. Rad bi nekaj povedal, pa ne more, ker ne zaupa. Sam v sebe ne zaupa, zato pa ne upa povedati	Izguba zaupanja (v sebe in druge)

	dotičnemu	
10	To sem jaz doživiljal sam in vem kak je to. To je zlo. To je notranja psiha. Tu se ne moreš takoj ven odklopiti. Veš, zaupanje počasi dobiš. Ja, ker ko ti enkrat zaupanje zgubiš v nekoga, se težko ti prilagajaš nazaj v tisto sfero, ko si bil prej.	Izguba zaupanja v druge
11	Očiten primer je to: dovolj, da se ti je v življenju en psihiater zameril in enostavno z nobenim več nočeš imeti nič. Ja ja. To je resnica. Pa ne verjameš nobenemu psihiatru več. Jaz sem mela en takšen primer. Jaz nikdar več nisem hotla iti k dr. X. Si pa šla h komu drugemu.	Učinek pomoči: negativen, zavračanje pomoči
12	Na začetku sem mela velik odpor, ne. Zaradi tega, ker mi ni blo v redu, da so me odpelali.	Učinek pomoči: negativen, prisilna hospitalizacija
13	Saj je res, da sem jazne, ker doktorji tukaj ne so v bistvu v redu, samo jaz nisem mela časa razmisliti o tem, da so oni v bistvu samo zaposleni, ki delajo, ne, se pravi, da niso zdaj tu, da bi nam škodo delali, da nam v bistvu hočejo pomagat ne	Uvid
14	Da v bistvu kar sprašujejo, že majo svoj razlog zakaj.	Pasivna udeležba pri pomoči, neinformiranost stanovalca o procesu pomoči
15	Samo spet moraš vedet, da tudi psihiatri niso bogovi, ne morejo rešiti vsega	Premik moči
16	Zdaj je pa tako. Če ti hočeš sam iti k psihiatru, greš sam k psihiatru, ne gre sestra s teboj. Če hočeš, da gre, gre Je pa ponavadi, da mora zmeraj prej tebe vprašat, pol šele njo. To je zdaj.	Premik moči k stanovalcu, samoodločanje: možnost vpliva na lastne odločitve,
17	Nazaj pa tega ni bilo, nazaj pa kar je sestra rekla, tako je blo Ja, pa sestra je bla poleg, tak da ti nisi imel pravice nič blebetat, nisi mogel svoje mnenje povedat, ampak je tisto, kar je ona rekla, tisto je pol veljalo	Avtoritarni odnosi: ni možnost vpliva
18	Zato, ker te ljudje smatrajo za neprišteveno, ko si enkrat v zavodu. Ko si šel na sodišče si dobil negativno mnenje Ni blo res. Jaz sem imel zdajle pol leta nazaj sodišče, jaz sem človeka, sem ga v rest spravil. Sam to, da bom odgovoril, napadel je X, jaz pa sem svoj zakon si uveljavil. Sem prebral, glejte, ta zakon sem prebral, v tem zakonu piše ta pa ta stvar, nasilje uporabiš samo v skrajni sili, ne pa da človeka napadaš	Vpliv: sklicevanje na zakon, argumentiranje
19	Veš X., ti si navajen toto novo shemo totih zdravstvenih pa psihiatrah. Jaz sem bil v stari. In je čisto drugače kot pa zdaj Če ti odkrito povem, mene moti to, ker ne morem se prilagoditi toti novi metodi kaj jo imajo. Težko dojemam to. Strokovnjaki novi, bolj šolani so. Nove doktrine so	Nove metode: težave pri dojemanju, prilagajanju
20	Druge snovi so in drugače gledajo zaj na ljudi. Prej je blo tak vse bolj temačno. Si bil, kaj si bil si bil. Prej se je poudarjala samo medicinska komponenta. Samo to je zdravilo. Zdaj je tudi socialna. Mreža se odpira. Prej se je, krog se je zapiral, da si bil čimbolj notri v krogu, da nisi mel stika z zunanjim	Premik moči k stanovalcem

21	svetom. Zaj pa se je to zlo odprlo. Zdaj pa čimveč ga mej. Eni mi mogoče, ki smo v tistem živeli, ne moremo od tega ven priti. In se navadit novega ritma. Seveda tu so leta.	Nove metode: težave pri dojemljanju, prilagajanju
22	Marsikdo, ki ima težave z duševnim zdravjem, se navadi s tem živeti. Ja, in iz tega ne more ven. Ve pač v okviru tega lahko funkcioniram, kar je čez, meni ni dano. Za določene stvari pač nisi sposoben.	Omejevanje sposobnosti: s strani družbe, s strani posameznika
23	Ampak vse se da ozdravit, ampak moraš prvo v svoji glavi. Ja, v svoji glavi.	Spreminjanje sebe
24	Kaj se bo zgodilo, če bom res neki popustil. Vse zjebeš. Dva, tri dni bom utrzan, zasral sem deset let abstinence, recimo. Tako. Vse sem zgubo	Vpliv na svoje vedenje
25	Pa ne to. Zgubo sem stare kolege, prišel sem tle na zaprti oddelek nazaj. Ma smisla, se splača? Stare kolege sem zgubo, vsak ti bo rekel, pizda, pa kaj si mogu to naredit, glej ga, kaj si to naredil? To avtomatsko prideš takoj na zaprti oddelek	Posledice delikta
26	Pol moraš spet gradit. Dva dni, da si pijan, si uničil vse delo. Celo leto si se mantral pa gradil in gre v nič. Prej, ko zaupanje spet dobiš. To je najtežje. To sem jaz sam doživljal.	Posledice delikta
27	Jaz sem npr. ko sem prišel v Hrastovec imel diagnozo, da sem..... To je bilo najhujše kar je možno, če sem se jaz začel kregat. Takrat je prec 5 komadov name priletelo	Ukrep
28	Ko so pa začeli z mano normalno ravnat, sem pa i funkcije dobu, sem dobu za delat, aktivnosti sem dobu in funkcioniram. Ker si začel sodelovat. Ja, sem začel sodelovat ampak. In si se družil z ljudmi, s katerimi se je dalo sodelovat	Pozitivni učinki pomoči
29	Če se pa ni dalo sodelovat, sem pa jo tam poslal v tri p.m.	Nesodelovanje
30	Čuj, jaz sem bil isto tak. Agresiven. Če nisi agresiven, ne dosežeš ničesar. To ni dobro. Ni dobro, čakte, ampak. V končni fazi to ni dobro. Prav agresiven ne. Moj primer je bil, da to so oni meli, sam jaz mam prav, ti pa nimaš nič prav. Ni res, jaz sem jim dokazal, da mam prav, ne samo oni	Strategija samopomoči, postaviti se zase
31	Od zunaj jih ni velik. V tem je problem. Vsak je skeptičen do tebe. Vsak si misli, saj ne more funkcionirat. Pa komot funkcioniraš.	Predsodek zunanjih
32	Ja, včasih doživiš kakšno stvar, se reče, lej ga, un, se mu je mal. To doživiš npr. tam v domačem okolju, tam ko si doma, rojen, v X ne. Tisti te najbolj se odrivajo. Ja	Predsodek zunanjih, znanih, posledice stigme: izolacija
33	Ja, ker jaz sem to take popadane besede dostikrat poslušat mogu, kaj si ti, misliš, da si ti več kot pa je predsednik države, pa take so mi ven metali.	Poniževanje, žaljivke
34	Ampak sem jim dal dopovedat. Vi ste isto, vas je samo, da jih vidite kak služite, vam ni v interesu do sočloveka, ampak denar. In je blo res to. Ja, seveda	Postaviti se zase
35	To je tisto kar je ona prej rekla. Take primere je doživljala. Še danes, danes vidi to sliko. To je težko in jaz sem reku bom takemu človeku pomagal, če sebi ne morem, vsaj	Vpliv: pri pomoči drugemu

36	nekomu drugemu lahko. Diagnozo je lahko dat. Jaz sem to rekel psihiatru. Vi diagnozo lahko date, ampak ne vete vi v meni notri kaj imam. Ker ste meni ste napisali, sem reku, to si vi kar sami sebi napišite, jaz nisem to. Tista osebnost kot vi mene smatrate. Sem šou v L. prav k totemu nevropsihiatru, pa mi je drugačno diagnozo predpisal.	Negativen učinek pomoči: nesodelovanje, zavračanje pomoči
37	Da ti ne moreš, če ti začneš tečnarit, jaz bi šel rad ven iz zavoda, jaz sem tečnaro leta in leta, ampak, vi ste nesposoben. SteVsako leto mi je na sodni rekel še pijete? Ste še agresivni? To sem vsako leto poslušal. E, jaz mam isto stvar. Že 30 let. Ma da se ti sfuzla	Nezmožnost vpliva
38	Na stara leta, da bi jaz zdaj šel ven, da bom klošar? Kam bom šel? X let mam, kam naj grem? Nimam nikoga, da bi me, penzija je mala, državno penzijo mam, kaj bom s to penzijo? S tem še preživet ne morem en teden ne, ki pa so še ostali stroški? Saj to je to	Nezmožnost vpliva: materialna stiska
39	To sem dal vedet sodišču, da nisem jaz tak nor. Prej sem silil ven, me niso pustili, so rekli, da sem ... pa ne vem kaj še vse, so mi nonstop naštevali vsakokrat kamor sem šel na razgovore, na stara leta pa bote me na cesto dali? Hvala lepa	Samopomoč: postaviti se zase
40	Ne more prit do tega, ker nikoli samo en ne odloča kako bo s tabo. Če z enim strokovnim delavcem ne najdeš skupni jezik, greš k drugemu, če z njim ne, greš k tretjemu. Al pa se naredi tim, sestanek in tam se vse razščisti	Možnost izbire delavca, premik moči k stanovalcu
41	Če si leta in leta in leta, več časa, ko si noter, manj si sposoben zunaj začeti. Ja. Rataš invalid, enostavno Ko sem šel ven, jaz vam povem sem zbolel. Zbolu sem. Tri mesce nisem mogel priti k sebi. To to je bil taki antišok. Šok ja	Posledice bivanja v instituciji: priučena nemoč
42	Družba je tista, ki sem se je tak bal. Kaj bojo ljudje rekli, sostanovalci. Je, to je res. Če si ti v zavodu 34 let se težko prilagodiš ti zunanjemu življenju. Ti moraš nekaj vedeti, ti si nekaj vloža v to. Sem vloža, ampak tisti strah je s tabo. Tisto je drugo. Ker gre za teboj, kaj bo.	Posledice bivanja v instituciji: stigma
43	Ti se moraš prilagoditi	Sprememba vedenja
44	Glej zaj, psiholog ne bo prišlo k tebi in te vprašal kako se počutiš, ne. Če boš tiho ostal pa nič povedal bo te on ne more oceniti, aha, zdaj pa rabi ta pa ta vzpodbudno besedo, zaj pa rabi to pa to, aha, bom dal psihiatru, da ti bo kontrolo naredil zdravil, bom dala socialni delavki, da bo te papirje uredila, da bo dobu socialno podporo npr., bom predlagala, da te bodo dali v drugo skupino, če boš pa ti tiho, ne bo nič.	Vpliv: samoizražanje, uvid
45	Dosti je pa tudi, ne samo, da ti psiholog pomaga, psiholog ti lahko tolko pomaga, da ti recimo, da se ti odpereš, to je prvi vzvod, da se ti odpereš, ne ona tebi, pol se vidva mata o čem pogovarjat	Vpliv: samoizražanje, uvid
46	Zdej pa spet tle, zdej pa spet drug nivo moram doseči. Zej pa moraš tle dokazati, da nisi več ..., da nisi več tisti, da si pač kolegialen, da si prijazen, da si urejen, da si..Da si	Spreminjanje sebe

	sposoben marsičesa. Ja no, da določene stvari znaš Zdaj so druge stvari važne	
--	--	--

Tabela 3.2. Kode glede na odgovore udeležениh stanovalcev fokusne skupine na vprašanje
Kako si vi sami izboljšate življenje?

ŠT	IZJAVE	POJMI
01	Tle, da mora vsak sam na sebi delat. Če ne delaš sam na sebi, potlej ni napredka	Delo na sebi
02	Je tudi, veliko pomeni, če kakšno knjigo prebereš, da veš se ravnat	Samoedukacija
03	Velik pomeni, če maš ti pristen kontakt s socialnimi delavci, pa z terapeuti, ki so na oddelku. Oni ti vejo, so vsak dan na razpolago. Marsikakšno stvar ti lahko reče, ne, to ni fajn	Dobri odnosi z delavci
04	Ja neko aktivnost moraš imeti, neko zadolžitev. Najboljše je, da imaš neko zadolžitev, da lahko sproščaš tisto svojo energijo, ki jo imaš. Vsak ma svoje energije tudi viška	Učinek dejavnosti: sproščanje, samopomoč
05	Ja, al pa med sabo, če maš prijatle take, da se med sabo lahko kaj pomeniš, je tudi velik. Da, včasih kriza, pa nemaš se komu potožit, če maš kolega, mu pač omeniš, pa on ti malo kakšen nasvet reče pa to	Dobri odnosi s stanovalci
06	Ne moreš pa skoz gledat v štiri zidove, pa študirat kako ti je slabo. Samopomilovanje, se sam s sabo pogovarjaš. Ja, to ne gre	Izolacija
07	Ne, to ne moreš. Zato pa jaz hodim tule odzuni v parku, pa se z vsakim malo pogovarjam, na oddelku tudi potrudim se pa malo pomagam. Se nabira v tebi. Sproščaš toto tesnobo. V sebi sproščaš	Dejavnost, pogovor: sproščanje
08	Zaupanje v nekoga moraš imeti. Če nimaš tega, ne moreš doseči tistega plana. Ne dosežeš tistega plana, ker ti propade veselje	Pomen zaupanja
09	Jaz mam lastno izkušnjo npr, ker se pač s šefico nisem razumel, sem imel 4 mesece take probleme, da so me premestili 2krat 3krat, da sem šel v bolnico zaradi tega	Posledica slabega odnosa z delavcem
10	In potlej, ko sem prišel na pravi oddelek, pa pač, par ljudi, npr. njega, pa še par takih sem spoznal, sem se z njimi začel družiti in je bilo čisto drugače. Sem se s tem spremenil	Posledice dobrih odnosov: sprememba vedenja
11	Pol pa na oddelku, sem najprej napredoval tolk da sem pač prišel do tega kar sem, da sem zdaj v bivalni enoti	Napredovanje v bivalno enoto
12	Ja, pa zadolžitev. Point je, da ma človek zadolžitve. To je isto kot si včasih v službo hodil, al pa si doma karkoli	Odgovornost: identifikacija
13	Neko zadolžitev, da imaš, da ti mine čas, pa tudi neko delo imaš	Namen dejavnosti
14	Najlažje, da imaš enga, ki mu lahk zaupaš. Veš da. Zaupam in sem varna ob njemu in on ob meni. Če ti je hudo, se pogovorita	Pomen zaupanja
15	Veš da, s kakšnim delavcem, s kakšno sestro, al pa animatorko, saj je vseeno. Če je kaj zahtevnega, je tu kakšen strokovnjak. Kakšni ključni delavki, ne. Al pa kakšni sestri. Mi je rekla X..., ne, da če bom imela ..., pa če bom bla, naj do nje pridem, al pa do X..., al pa do bilo koga od delavcev	Zagotavljanje pomoči
16	Jaz mam psihologinjo, ona več ne dela tukaj, ona je odsotna	Strategija

	Jaz jo vedno pokličem, ona pride k meni na dom, jaz mam stanovanje v X, svoje stanovanje in da se sama pogovorima. Da rešim probleme	samopomoči: pogovor
17	Jaz pa pišem, veš. Zvezek mam pa vse pišem. Ja, da komuniciram in da mi ona razloži kaj ...dnevnik pišem Ona to prebere, se pol pomenima in porihita	Strategija samopomoči: pisanje dnevnika
18	Npr. da se s kom pogovarjamo	Način izboljšanja življenja: pogovor
19	Pa da se dobro počutiš na enoti. Ja npr. maš neko obvezo	Način izboljšanja življenja: dobro počutje na enoti
20	Da si s kom prijatelj al pa prijateljica, pa njemu vse zaupaš, al pa partnerju npr.	Način izboljšanja življenja: dober odnos s stanovalci
21	Pa da se fajn počutiš na enoti, to pomeni, da delaš svoje obveznosti kaj jih imaš. Midva mama npr. pucanje npr. kopalnic, tal, dnevne sobe	Odgovornost, dobro počutje na enoti
22	pa da se razumeš z delavci	Način izboljšanja življenja: dober odnos z delavci
23	Pa da greš mogoče k psihiatru v skrajni sili na razgovor, ne	Strokovna pomoč v primeru stiske
24	Pa da si tudi sam pomagaš, da ne misliš na ...	Samopomoč
25	Da maš, tle si moraš ustvariti krog. En ti nekaj pomeni, drug ti nekaj pomeni, tretja oseba ti nekaj tretjega pomeni, četrta nekaj četrtega, peta nekaj družga In s tem, ko maš ta krog zapolnjen, npr. rabim pogovor o televizorjih in teh bajtarskih stvarih, grem k njemu. Če rabim o muzki, grem k njemu, ne. Če rabim npr. o psihologiji, grem lahko h X. pa se lahko pogovarjama. Če se rabim pogovarjat o nekih x stvareh grem k njemu in to	Socialna mreža v instituciji
26	Ta krog ljudi moraš si zapolnit, če si ti ta krog ljudi ne zapolniš, ne boš popolno živel v taki ustanovi	Šibka socialna mreža: posledice
27	To je en ta krog ljudi, ki si jih moraš ti izbrat. Al pa oni tebe izberejo in če te izberejo, je to boljše. Normalno, zato ker potlej se lažje pogovarjaš, bolj si sproščen, ne. Npr. če si ti sam pri sebi zafrustriran, glej zdaj pa nič ne pomenim, nič ne veljam, nič to, nihče me ne mara pa to, s tem si sam sebi ne delaš nič. Škodo	Težave pri navezovanju stikov
28	Ja, kompleks manjvrednosti. To je tista finta ne, mene noben ne pogreša, jaz nobenga ne pogrešam. To je to. To je isto, kot da te ni	Samozanikanje
29	Vsak ma svoje potrebe, vsak ma svoje želje, je pa tako, če najdeš ti en krog ljudi, z različnimi pojmi, vsak ma svoje, boš lažje funkcioniral, ker maš skoz na enem in istem mestu, informacije sem, informacije tja, tam malo sem podebatiraš	Socialna mreža: vir informacij
30	Glej, zej je tako, da en sam lahko dobi svojo zaposlitev, če si najdeš. Če si hočeš najt. Glej, jaz kamorkoli sem šel, sem zmeraj najdel delo. Če hočeš biti aktiven, si lahko aktiven, če ti pa ni do aktivnosti, pa pač ne boš	Možnost izbire: biti aktiven, biti pasiven, najti si delo

31	Rečeš delovnemu terapevtu jaz bi pa nekaj delal. To je začetek	Možnost izbire: vrsta dejavnosti znotraj delovne terapije
32	Pol pa ona reče kaj bi delal, pa ti razlag, to je to, to je to, to je to, pol pa izbereš pa se učiš	
33	Sem rekla, kaj pa naj delam, če pa ni nič plačanega dela	
34	Te pa nekaj takega delaj, ko lahko delaš	Delo: je pomanjkanje, ni pomanjkanje Vrste dela
35	Ja kaj? Šivli nekaj pa vun prodaj. Saj se da dobi za čistit pa to.	
36	Jaz sem šival gobeline	
37	Jaz sem delal to, jaz sem tote vezenine...delal. Sem bil strokovnjak tu, med terapevti. Sem boljše naredil kot pa ona, ki je mela šole	Identifikacija z delom
38	4 leta sem od terapije živel praktično. Sem si računalnik kupo, vse živo. Sem delal po naročilih, razumeš	Strategija preživetja Učinek dejavnosti
39	Tam sem delal zastoj 4 ure. Popoldan pa tu, 8 ur. Tak da sem praktično mel celi dan za delat. To je blo meni v zadovoljstvo. Zadovoljstvo, ja	
40	To je krog ljudi, aha, danes rabim danes f. se grem k f. pomenit, juter rabim m., se bom z m. pomenu. M. pa te bo poslušala, pa te bo poslušala, drugič bo pa ona k tebi prišla, pa boš ti njo poslušo, ne. To je to. To je ta socialni krog najdeš, socialno mrežo, tle v Hrastovcu, to je idealno za človeka. Da se ti lahk zaneseš, samo se morata poznati	Socialna mreža
41	Ti pri sebi moraš vedeti kateri nivo življenja pri sebi lahko pričakuješ. Če ti pričakuješ tak pa tak nivo življenja, pa ga ne boš dosegel, boš razočaran. Moraš se, zdaj stvari so se spremenile, bil sem v bolnici, bil sem tle, bil sem tle, živu sem s partnerko, aha, zaj sem pa tle. Zaj sem pa v hrastovcu, ne.	Zavedanje danih možnosti
42	Kot npr. mene nič več ne gane. Jaz sem zdaj ratal trd. Jaz sem nula zaj. Se mona naredim. Ja, ko da jih ni	
43	To je težko, zato ker eni smo, če eni smo hudi prekršek naredli, smo v depresiji in ne moreš se ti odpirat. Rabiš čas. Rabiš leta in leta, jaz sem rabu 10 let, da sem se odprl. Ne moreš kar tak	Strategija samopomoči: odpornost Strategija samopomoči: pridobivanje zaupanja
44	Jaz sem začel z drugimi ljudmi dosti komunicirat	
45	Ja, če ti en neko zaupanje izda, te nimaš več zaupanja v njega.	Strategija samopomoči: izogibanje stresu
46	Jaz sem reproduciral celo življenje na en dan. En dan preživet s čim manj nepotrebnih. Stresa. Točno to. Samo en dan, da preživim, da danes grem danes zvečer spat in da rečem dan sem preživel. Ja. Brez stresa. Brez kakih težav. Nič na dolge proge, kaj bo čez pet let, niti kaj bo jutri	
47	Pa ne smeš se ozirat kaj drugi reče, čuj danes bo pa to, pa jutri bo to. Živiš it trenutka v trenutek. Živiš svoje življenje. Točno tako, saj ne veš kaj bo	Strategija samopomoči: biti tukaj in sedaj
48	Na področju glasbe smo zelo aktivni. Jaz tudi. Meni glasba pomeni več kot življenje. S tem sem rasel gor. Mam posluh. Pel sem dosti. Bil sem v zboru skoraj 30 let. Da mam neko znanje zaj.	
49		Identifikacija, talent, večšina

Ureditev izjav in poimenovanje pojmov

Kje se kaže vaš vpliv?

Pojme sem uredila najprej glede na to, ali se vpliv stanovalcev kaže ali ne, ter glede na upoštevanje in uveljavljanje volje stanovalcev.

VPLIV JE MOŽEN:

1. Spreminjanje lastnega vedenja

1 Vpliv je to, jaz sem korak naredo naprej. Jaz sem korak naredo, da sem šel ven

2 On je lahk vplivu na svoje vedenje, na neke svoje navade, na svojo osebnost. Se je malo spremenil in je. Pa določene stvari je dojel. In to je bil pogoj, da lahko živiš ti v svojem stanovanju. In tko je

3 To je pogoj da na sebi nekaj narediš. Nekaj moraš na sebi narediti. Ti moraš sam prvo nekaj v pozitivnem smislu.

4 Če si kolk tolk v redu, maš šanse. Da se ne tepeš. Da maš malo težav, da si socializiran

23 Ampak vse se da ozdravit, ampak moraš prvo v svoji glavi. Ja, v svoji glavi.

46 Zdej pa spet tle, zdej pa spet drug nivo moram doseči. Zej pa moraš tle dokazati, da nisi več ..., da nisi več tisti, da si pač kolegialen, da si prijazen, da si urejen, da si..Da si sposoben marsičesa. Ja no, da določene stvari znaš

Zdaj so druge stvari važne

43 Ti se moraš prilagodit

2. Premik moči k uporabniku

16 Zdaj je pa tako. Če ti hočeš sam iti k psihiatru, greš sam k psihiatru, ne gre sestra s teboj. Če hočeš, da gre, gre. Je pa ponavadi, da mora zmeraj prej tebe vprašat, pol šele njo. To je zdaj.

20 Druge snovi so in drugače gledajo zaj na ljudi. Prej je blo tak vse bolj temačno. Si bil, kaj si bil si bil. Prej se je poudarjala samo medicinska komponenta. Samo to je zdravilo. Zdaj je tudi socialna. Mreža se odpira. Prej se je, krog se je zapiral, da si bil čimbolj notri v krogu, da nisi mel stika z zunanjim svetom. Zaj pa se je to zlo odprlo. Zdaj pa čimveč ga mej.

40 Ne more prit do tega, ker nikoli samo en ne odloča kako bo s tabo. Če z enim strokovnim delavcem ne najdeš skupni jezik, greš k drugemu, če z njim ne, greš k tretjemu. Al pa se naredi tim, sestanek in tam se vse razšči

28 Ko so pa začeli z mano normalno ravnat, sem pa i funkcije dobu, sem dobu za delat, aktivnosti sem dobu in funkcioniram. Ker si začel sodelovat. Ja, sem začel sodelovat ampak. In si se družil z ljudmi, s katerimi se je dalo sodelovat

15 Samo spet moraš vedet, da tudi psihiatri niso bogovi, ne morejo rešiti vsega

3. Argumentiranje

18 Zato, ker te ljudje smatrajo za neprištevno, ko si enkrat v zavodu. Ko si šel na sodišče si dobil negativno mnenje

Ni blo res. Jaz sem imel zdajle pol leta nazaj sodišče, jaz sem človeka, sem ga v rest spravil. Sam to, da bom odgovoril, napadel je X, jaz pa sem svoj zakon si uveljavil. Sem prebral, glejte, ta zakon sem prebral, v tem zakonu piše ta pa ta stvar, nasilje uporabiš samo v skrajni sili, ne pa da človeka napadaš

39 To sem dal vedet sodišču, da nisem jaz tak nor. Prej sem silil ven, me niso pustli, so rekli, da sem ... pa ne vem kaj še vse, so mi nonstop naštevati vsakokrat kamor sem šel na razgovore, na stara leta pa bote me na cesto dali? Hvala lepa

34 Ampak sem jim dal dopovedat. Vi ste isto, vas je samo, da jih vidite kak služite, vam ni v interesu do sočloveka, ampak denar. In je blo res to. Ja, seveda

4. Uvid

5 Največja fora je v tem, jaz ko sem začel sodelovat s psihologinjo, določene stvari mi je tudi dopovedala, da pač tako ne gre, da naj bom mal bolj strpen in tako naprej in to je pol šlo postopoma, da sem prišel sam do tega zaključka, da je brez smisla.

13 Saj je res, da sem jazne, ker doktorji tukaj ne so v bistvu v redu, samo jaz nisem mela časa razmisliti o tem, da so oni v bistvu samo zaposleni, ki delajo, ne, se pravi, da niso zdaj tu, da bi nam škodo delali, da nam v bistvu hočejo pomagat ne

44 Glej zaj, psiholog ne bo prišo k teb in te vprašal kako se počutiš, ne. Če boš tiho ostal pa nič povedal bo te on ne more ocenit, aha, zdaj pa rabi ta pa ta vzpodbudno besedo, zaj pa rabi to pa to, aha, bom dal psihiatru, da ti bo kontrolo naredil zdravil, bom dala socialni delavki, da bo te papirje uredila, da bo dobu socialno podporo npr., bom predlagala, da te bodo dali v drugo skupino, če boš pa ti tiho, ne bo nič.

45 Dosti je pa tudi, ne samo, da ti psiholog pomaga, psiholog ti lahko tolko pomaga, da ti recimo, da se ti odpereš, to je prvi vzvod, da se ti odpereš, ne ona tebi, pol se vidva mata o čem pogovarjat

5. Pomoč drugemu

35 To je tisto kar je ona prej rekla. Take primere je doživljala. Še danes, danes vidi to sliko. To je težko in jaz sem reku bom takemu človeku pomagal, če sebi ne morem, vsaj nekomu drugemu lahko.

VPLIV NI MOŽEN:

1. Sankcija

24Kaj se bo zgodilo, če bom res neki popustil. Vse zjebeš. Dva, tri dni bom utrgan, zasral sem deset let abstinence, recimo. Tako. Vse sem zgubo

25Pa ne to. Zgubo sem stare kolege, prišel sem tle na zaprti oddelek nazaj. Ma smisla, se spleča? Stare kolege sem zgubo, vsak ti bo rekel, pizda, pa kaj si mogu to naredit, glej ga, kaj si to naredil? To avtomatsko prideš takoj na zaprti oddelek

26Pol moraš spet gradit. Dva dni, da si pijan, si uničil vse delo. Celo leto si se mantral pa gradil in gre v nič. Prej, ko zaupanje spet dobiš. To je najtežje. To sem jaz sam doživljal.

7 Ne spleča se ne, če ne, pa me bodo dali na zaprti.

2. Avtoritarni odnosi

25 Jaz sem npr. ko sem prišel v Hrastovec imel diagnozo, da sem..... To je bilo najhujše kar je možno, če sem se jaz začel kregat. Takrat je prec 5 komadov name priletelo

29 Če se pa ni dalo sodelovat, sem pa jo tam poslal v tri p.m.

36 Diagnozo je lahko dat. Jaz sem to rekel psihiatru. Vi diagnozo lahko date, ampak ne vete vi v meni notri kaj imam. Ker ste meni ste napisali, sem reku, to si vi kar sami sebi napišete, jaz nisem to. Tista osebnost kot vi mene smatrate. Sem šou v X. prav k totemu nevropsihiatru, pa mi je drugačno diagnozo predpisal.

17 Nazaj pa tega ni bilo, nazaj pa kar je sestra rekla, tako je blo. Ja, pa sestra je bla poleg, tak da ti nisi imel pravice nič blebetat, nisi mogel svoje mnenje povedat, ampak je tisto, kar je ona rekla, tisto je pol veljalo

37 Da ti ne moreš, če ti začneš tečnarit, jaz bi šel rad ven iz zavoda, jaz sem tečnaro leta in leta, ampak, vi ste nesposoben. Ste Vsako leto mi je na sodni rekel še pijete? Ste še agresivni? To sem vsako leto poslušal. E, jaz mam isto stvar. Že 30 let. Ma da se ti sfuzla
11 Očiten primer je to: dovolj, da se ti je v življenju en psihiater zameril in enostavno z nobenim več nočeš imeti nič. Ja ja. To je resnica. Pa ne verjameš nobenemu psihiatru več. Jaz sem mela en takšen primer. Jaz nikdar več nisem hotla iti k dr. X. Si pa šla h komu drugemu.

12 Na začetku sem mela velik odpor, ne. Zaradi tega, ker mi ni blo v redu, da so me odpelali.

3. Pasivnost pri procesu pomoči

14 Da v bistvu kar sprašujejo, že majo svoj razlog zakaj.

19 Veš X., ti si navajen toto novo shemo tutih zdravstvenih pa psihiatrih. Jaz sem bil v stari. In je čist drugače kot pa zdaj

Če ti odkrito povem, mene moti to, ker ne morem se prilagoditi tota novi metodi kaj jo imajo. Težko dojemam to. Strokovnjaki novi, bolj šolani so. Nove doktrine so

21 Eni mi mogoče, ki smo v tistem živeli, ne moremo od tega ven priti. In se navaditi novega ritma. Seveda tu so leta.

8 Samo veš kaj? Ljudje se še zmeraj, še vedno čutijo pod monopolom. Pod pritiskom, ko smo bili včasih. In se ne morejo odpreti takoj. To je dolgotrajna terapija

9 Živel sem z njimi in vem kako je. Ne more se on takoj odpreti, ko bi rad. Rad bi nekaj povedal, pa ne more, ker ne zaupa. Sam v sebe ne zaupa, zato pa ne upa povedati dotičnemu

10 To sem jaz doživljal sam in vem kak je to. To je zlo. To je notranja psiha. Tu se ne moreš takoj ven odklopiti. Veš, zaupanje počasi dobiš. Ja, ker ko ti enkrat zaupanje zgubiš v nekoga, se težko ti prilagajaš nazaj v tisto sfero, ko si bil prej.

4. Materialna stiska

38 Na stara leta, da bi jaz zdaj šel ven, da bom klošar? Kam bom šel? X let mam, kam naj grem? Nimam nikoga, da bi me, penzija je mala, državno penzijo mam, kaj bom s to penzijo? S tem še preživet ne morem en teden ne, ki pa so še ostali stroški? Saj to je to

5. Posledica »kariere«

31 Od zunaj jih ni velik. V tem je problem. Vsak je skeptičen do tebe. Vsak si misli, saj ne more funkcionirati. Pa komot funkcioniraš.

32 Ja, včasih doživiš kakšno stvar, se reče, lej ga, un, se mu je mal. To doživiš npr. tam v domačem okolju, tam ko si doma, rojen, v X ne. Tisti te najbolj se odrivajo. Ja

33 Ja, ker jaz sem to take popadane besede dostikrat poslušat mogu, kaj si ti, misliš, da si ti več kot pa je predsednik države, pa take so mi ven metali.

22 Marsikdo, ki ima težave z duševnim zdravjem, se navadi s tem živeti. Ja, in iz tega ne more ven. Ve pač v okviru tega lahko funkcioniram, kar je čez, meni ni dano. Za določene stvari pač nisi sposoben.

42 Družba je tista, ki sem se je tak bal. Kaj bojo ljudje rekli, sostanovalci. Je, to je res. Če si ti v zavodu 34 let se težko prilagodiš ti zunanjemu življenju. Ti moraš nekaj vedeti, ti si nekaj vložil v to. Sem vložil, ampak tisti strah je s tabo. Tisto je drugo. Ker gre za teboj, kaj bo.

41 Če si leta in leta in leta, več časa, ko si noter, manj si sposoben zunaj začeti. Ja. Rataš invalid, enostavno. Ko sem šel ven, jaz vam povem sem zbolel. Zbolu sem. Tri mesce nisem mogel priti k sebi. To to je bil taki antišok. Šok ja

Kako si vi sami izboljšate življenje?

Dejavnosti

7 Ne, to ne moreš. Zato pa jaz hodim tule odzuni v parku, pa se z vsakim malo pogovarjam, na oddelku tudi potrudim se pa malo pomagam. Se nabira v tebi. Sproščaš toto tesnobo. V sebi sproščaš

13 Neko zadolžitev, da imaš, da ti mine čas, pa tudi neko delo imaš

32 Sem rekla, kaj pa naj delam, če pa ni nič plačanega dela

33 Te pa nekaj takega delaj, ko lahko delaš

Ja kaj? Šivli nekaj pa vun prodaj. Saj se da dobi za čistit pa to.

Jaz sem šival gobeline

34 Jaz sem delal to, jaz sem tote vezenine...delal. Sem bil strokovnjak tu, med terapevti. Sem boljše naredil kot pa ona, ki je mela šole

36 Tam sem delal zastonj 4 ure. Popoldan pa tu, 8 ur. Tak da sem praktično mel celi dan za delat. To je blo meni v zadovoljstvo. Zadovoljstvo, ja

30 Glej, zej je tako, da en sam lahko dobi svojo zaposlitev, če si najdeš. Če si hočeš najt. Glej, jaz kamorkoli sem šel, sem zmeraj najdel delo. Če hočeš biti aktiven, si lahko aktiven, če ti pa ni do aktivnosti, pa pač ne boš

31 Rečeš delovnemu terapevtu jaz bi pa nekaj delal. To je začetek

Pol pa ona reče kaj bi delal, pa ti razlag, to je to, to je to, to je to, pol pa izbereš pa se učiš

35 4 leta sem od terapije živel praktično. Sem si računalnik kupo, vse živo. Sem delal po naročilih, razumeš

4 Ja neko aktivnost moraš imeti, neko zadolžitev. Najboljše je, da imaš neko zadolžitev, da lahko sproščaš tisto svojo energijo, ki jo imaš. Vsak ma svoje energije tudi viška

12 Ja, pa zadolžitev. Point je, da ma človek zadolžitve. To je isto kot si včasih v službo hodil, al pa si doma karkoli

21 Pa da se fajn počutiš na enoti, to pomeni, da delaš svoje obveznosti kaj jih imaš. Midva mama npr. pucanje npr. kopalnic, tal, dnevne sobe

44 Na področju glasbe smo zelo aktivni. Jaz tudi. Meni glasba pomeni več kot življenje. S tem sem rasel gor. Mam posluh. Pel sem dosti. Bil sem v zboru skoraj 30 let. Da mam neko znanje zaj

Odnosi

3 Velik pomeni, če maš ti pristen kontakt s socialnimi delavci, pa z terapevti, ki so na oddelku. Oni ti vejo, so vsak dan na razpolago. Marsikakšno stvar ti lahko reče, ne, to ni fajn

9 Jaz mam lastno izkušnjo npr, ker se pač s šefico nisem razumel, sem imel 4 mesece take probleme, da so me premestili 2krat 3krat, da sem šel v bolnico zaradi tega

10 In potlej, ko sem prišel na pravi oddelek, pa pač, par ljudi, npr. njega, pa še par takih sem spoznal, sem se z njimi začel družiti in je bilo čisto drugače. Sem se s tem spremenil

11 Pol pa na oddelku, sem najprej napredoval tolk da sem pač prišel do tega kar sem, da sem zdaj v bivalni enoti

5 Ja, al pa med sabo, če maš prijatle take, da se med sabo lahko kaj pomeniš, je tudi velik. Da, včasih kriza, pa nemaš se komu potožit, če maš kolega, mu pač omeniš, pa on ti malo kakšen nasvet reče pa to

6 Ne moreš pa skoz gledat v štiri zidove, pa študirat kako ti je slabo. Samopomilovanje, se sam s sabo pogovarjaš. Ja, to ne gre

8 Zaupanje v nekoga moraš imeti. Če nimaš tega, ne moreš doseči tistega plana. Ne dosežeš tistega plana, ker ti propade veselje

15 Veš da, s kakšnim delavcem, s kakšno sestro, al pa animatorko, saj je vseeno. Če je kaj zahtevnega, je tu kakšen strokovnjak

Kakšni ključni delavki, ne. Al pa kakšni sestri. Mi je rekla X..., ne, da če bom imela ..., pa če bom bla, naj do nje pridem, al pa do X..., al pa do bilo koga od delavcev

41Ja, ker to je, to so čustvene stvari. To je psiha. Ja, to je psiha. Temu se reče, da te je nekdo razočaral. Psihološko te dol. Te poniža, recimo. In pol se zapreš vase

Strategije samopomoči

16Jaz mam psihologinjo, ona več ne dela tukaj, ona je odsotna

Jaz jo vedno pokličem, ona pride k meni na dom, jaz mam stanovanje v X, svoje stanovanje in da se sama pogovorima. Da rešim probleme

17 Jaz pa pišem, veš. Zvezek mam pa vse pišem. Ja, da komuniciram in da mi ona razloži kaj ...dnevnik pišem Ona to prebere, se pol pomenima in porihata

1 Tle, da mora vsak sam na sebi delat. Če ne delaš sam na sebi, potlej ni napredka

2 Je tudi, veliko pomeni, če kakšno knjigo prebereš, da veš se ravnat

38Ti pri sebi moraš vedeti kateri nivo življenja pri sebi lahko pričakuješ. Če ti pričakuješ tak pa tak nivo življenja, pa ga ne boš dosegel, boš razočaran. Moraš se, zdaj stvari so se spremenile, bil sem v bolnici, bil sem tle, bil sem tle, živu sem s partnerko, aha, zaj sem pa tle. Zaj sem pa v hrastovcu, ne.

39 Kot npr. mene nič več ne gane. Jaz sem zdaj ratat trd. Jaz sem nula zaj. Se mona naredim. Ja, ko da jih ni

40 To je težko, zato ker eni smo, če eni smo hudi prekršek naredli, smo v depresiji in ne moreš se ti odpirat. Rabiš čas. Rabiš leta in leta, jaz sem rabu 10 let, da sem se odprl. Ne moreš kar tak

Jaz sem začel z drugimi ljudmi dosti komunicirat

42 Jaz sem reproduciral celo življenje na en dan. En dan preživet s čim manj nepotrebnih. Stresa. Točno to. Samo en dan, da preživim, da danes grem danes zvečer spat in da rečem dan sem preživel. Ja. Brez stresa. Brez kakih težav. Nič na dolge proge, kaj bo čez pet let, niti kaj bo jutri

43 Pa ne smeš se ozirat kaj drugi reče, čuj danes bo pa to, pa jutri bo to. Živiš it trenutka v trenutek. Živiš svoje življenje. Točno tako, saj ne veš kaj bo

Načini izboljšanja življenja

18 Npr. da se s kom pogovarjamo

19 Pa da se dobro počutiš na enoti. Ja npr. maš neko obvezo

20Da si s kom prijatelj al pa prijateljica, pa njemu vse zaupaš, al pa partnerju npr.

22 pa da se razumeš z delavci

23Pa da greš mogoče k psihiatru v skrajni sili na razgovor, ne

24Pa da si tudi sam pomagaš, da ne misliš na ...

Socialna mreža

25 Da maš, tle si moraš ustvariti krog. En ti nekaj pomeni, drug ti nekaj pomeni, tretja oseba ti nekaj tretjega pomeni, četrta nekaj četrtga, peta nekaj družga

26In s tem, ko maš ta krog zapolnjen, npr. rabim pogovor o televizorjih in teh bajtarskih stvareh, grem k njemu. Če rabim o muzki, grem k njemu, ne. Če rabim npr. o psihologiji, grem lahko h X. pa se lahko pogovarjama. Če se rabim pogovarjat o nekih x stvareh grem k njemu in to

Ta krog ljudi moraš si zapolnit, če si ti ta krog ljudi ne zapolniš, ne boš popolno živel v taki ustanovi

27To je en ta krog ljudi, ki si jih moraš ti izbrat. Al pa oni tebe izberejo in če te izberejo, je to boljše. Normalno, zato ker potlej se lažje pogovarjaš, bolj si sproščen, ne. Npr. če si ti sam pri

sebi zafrustriran, glej zdaj pa nič ne pomenim, nič ne veljam, nič to, nihče me ne mara pa to, s tem si sam sebi ne delaš nič. Škodo

28Ja, kompleks manjvrednosti. To je tista finta ne, mene noben ne pogreša, jaz nobenga ne pogrešam. To je to. To je isto, kot da te ni

29Vsak ma svoje potrebe, vsak ma svoje želje, je pa tako, če najdeš ti en krog ljudi, z različnimi pojmi, vsak ma svoje, boš lažje funkcioniral, ker maš skoz na enem in istem mestu, informacije sem, informacije tja, tam malo sem podebatiraš

37 To je krog ljudi, aha, danes rabim danes f. se grem k f. pomenit, juter rabim m., se bom z m. pomenu. M. pa te bo poslušala,

pa te bo poslušala, drugič bo pa ona k tebi prišla, pa boš ti njo poslušo, ne. To je to. To je ta socialni krog najdeš, socialno mrežo, tle v Hrastovcu, to je idealno za človeka. Da se ti lahk zaneseš, samo se morata poznati.

4. REZULTATI IN RAZPRAVA

1. Vpliv stanovalcev, udeleženih v fokusni skupini

Izjave sem uredila glede na to, ali se vpliv stanovalcev kaže ali ne, ter glede na upoštevanje in uveljavljanje volje stanovalcev. Čeprav je vprašanje bilo usmerjeno na to, kje se kaže vpliv stanovalcev, se mi zdi še pomembno vključiti, kje se vpliv ne kaže, torej, kje je potrebno večanje vpliva, da se krepitev moči stanovalcev lahko zgodi.

Vpliv se najprej kaže pri posamezniku oziroma kot dejanje posameznika, da vpliva na svoje vedenje v smeri **spreminjanja lastnega vedenja**. To je pogoj, da posameznik lahko napreduje, v našem primeru je napredovanje pomenilo doseganje cilja preselitve posameznika: *»Vpliv je to, jaz sem korak naredo naprej. Jaz sem korak naredo, da sem šel ven.«* Vpliv se je kazal v tem, da je *»/.../lahk vplivu na svoje vedenje, na neke svoje navade, na svojo osebnost«*. Treba pa je omeniti, da s spreminjanjem lastnega vedenja stanovalec tudi prilagaja svoje vedenje, torej da to ni težavno, saj ima v tem primeru možnosti za napredovanje. Posameznik bo spremenil lastno vedenje, če je to pogoj za dosego cilja. Vpliva na to, kateri so ti pogoji, sicer nima; stanovalci so dejali, *»da se ne tepeš, da maš malo težav, da si socializiran«*. V tem smislu mora tudi dokazovati, da ni več takšen, kakršen je bil: *»Zej pa moraš tle dokazati, da nisi več ..., da nisi več tisti ...«* in da se je spremenil, da *»si pač kolegialen, da si prijazen, da si urejen«*. Opazimo, da z vidika stanovalcev obstajajo določeni pogoji, da se stanovalec lahko preseli, ne samo stanovalčeva želja po preselitvi.

Nove metode dela (socialna komponenta: *»Prej se je poudarjala samo medicinska komponenta. Samo to je zdravilo. Zdaj je tudi socialna.«*) so omogočile **premik moči k stanovalcu**, s tem se je povečal vpliv stanovalca, ker lažje uveljavlja svojo voljo. V konkretnem primeru se njegova volja kaže v smeri, da vzame na razgovor k psihiatru koga od delavcev, če ga potrebuje (to ni razvidno iz analize, vendar glede na to, da se je takšen meni znan primer zgodil po fokusni skupini (ustna komunikacija), si dovoljujem, da to zapišem, ker se mi to zdi pomembno v smislu premika moči. Prav tako gre za istega stanovalca, na katerega se nanaša izjava. Delavec je bil v vlogi zastopnika, da je potrdil besede stanovalca, kar je posledično vplivalo na izboljšanje določenih razmer za stanovalca).

Stanovalci občutijo spremembo v smislu odpiranja mreže, stik z zunanjim svetom in vzpodbujanje stika z zunanjim svetom: *»Prej se je, krog se je zapiral, da si bil čimbolj notri v krogu, da nisi mel stika z zunanjim svetom. Zaj pa se je to zlo odprlo. Zdaj pa čimveč ga mej.«*

Premik moči se kaže tudi v tem, da si lahko stanovalac izbere strokovnega delavca, ki mu ustreza, »/.../nikoli samo en ne odloča kako bo s tabo«, kar omogoča stanovalcu zaščito, »al pa se naredi tim, sestanek in tam se vse razčisti«. Premik moči se kaže tudi v zavedanju samega stanovalca, da pozitiven učinek pomoči ni odvisen zgolj od sodelavca: »Samo spet moraš vedet, da tudi psihiatri niso bogovi, ne morejo rešiti vsega.« Možno je slutiti, da bo stanovalac sam prispeval svoj delež v procesu pomoči, vendar to iz analize ni razvidno.

Stanovalac vpliv doseže tako, da ve argumentirati svoje stališče oziroma zahteve, saj se na ta način postavi zase. Torej se vpliv stanovalca lahko kaže v **argumentiranju**, ni pa nujno, saj končna odločitev ni odvisna samo od njega, kljub temu pa je argumentiranje strategija, ki jo stanovalac lahko uporabi. Če je več v argumentiranju, ima dodatne možnosti, da se ga upošteva. Včasih torej ni dovolj, da samo izrazijo svojo željo, v nekaterih primerih je potreben argument, saj: »To sem dal vedet sodišču, da nisem jaz tak nor. Prej sem silil ven, me niso pustili, so rekli, da sem ... pa ne vem kaj še vse, so mi nonstop naštevali vsakokrat kamor sem šel na razgovore, na stara leta pa bote me na cesto dali? Hvala lepa.«

Tudi naslednji primer se nanaša na sodišče, in sicer gre za sklicevanje na zakon: »Sem prebral, glejte, ta zakon sem prebral, v tem zakonu piše ta pa ta stvar, nasilje uporabiš samo v skrajni sili, ne pa da človeka napadaš.«

V primeru poniževanja oziroma žaljivk se lahko argumentiranje uporabi kot protinapad:

»Ampak sem jim dal dopovedat. Vi ste isto, vas je samo, da jih vidite kak služite, vam ni v interesu do sočloveka, ampak denar. In je blo res to. Ja, seveda.«

Argumentiranje bi bilo možno uporabiti tudi v procesu pomoči pred nezaželenim ukrepom, v našem primeru bi lahko to bil v pogovoru s psihiatrom, vendar ni nujno, je pa iz nje nastala ideja o uporabi argumenta v procesu pomoči: »Pol pa sem se z ... (psihiatrinjo) pogovorila, pa je blo boljše. Pa sem rekla, da ne bom več pobegnila, da mam tu vse, nič mi ne fali. Ljubezen imam, sostanovalce mam, delavce mam, ki me imajo radi, veš. Ne spleča, se ne. Če ne, pa me bojo dali na zaprtega.«

Uvid se zgodi, ko stanovalac spozna, da so mu delavci v pomoč: »/.../ da so oni v bistvu samo zaposleni, ki delajo, ne, se pravi, da niso zdaj tu, da bi nam škodo delali, da nam v bistvu hočejo pomagat ne.« Takrat začne tudi sprejemati oziroma upoštevati ponujeno pomoč: »Največja fora je v tem, jaz ko sem začel sodelovat s psihologinjo, določene stvari mi je tudi dopovedala, da pač tako ne gre, da naj bom mal bolj strpen in tako naprej in to je pol šlo postopoma, da sem prišel sam do tega zaključka, da je brez smisla.« Stanovalac tako začne sodelovati, kar pomeni, da se aktivno vključi v proces pomoči, s tem se mu vpliv lahko večja, če ne drugače, pa vsaj pri spreminjanju lastnega vedenja. Uvid je povezan tudi s tem, da se

stanovalec začne izražati: *»Dosti je pa tudi, ne samo, da ti psiholog pomaga, psiholog ti lahko tolko pomaga, da ti recimo, da se ti odpereš, to je prvi vzvod, da se ti odpereš, ne ona tebi, pol se vidva mata o čem pogovarjat.«* Če se začne izražati, uvidi, da lahko pričakuje pomoč: *»Če boš tiho ostal pa nič povedal bo te on ne more ocenit, aha, /.../ če boš pa ti tiho, ne bo nič.«*, ker če se izraža, ustrezno pomoč tudi dobi.

Glede **pomoči drugemu**, lahko rečem le, da stanovalec ob pomoči drugemu najprej uveljavlja svoj vpliv, s tem, da se odloči, da bo pomagal drugemu, nadalje pa se vpliv kaže pri konkretnem izvajanju pomoči. Pomoč drugemu sem vključila tudi v rezultate, ker glede na to, če se stanovalec sam odloči, da bo komu pomagal, to nedvomno kaže na njegov vpliv: *»To je težko in jaz sem reku bom takemu človeku pomagal, če sebi ne morem, vsaj nekomu drugemu lahko.«*

Vpliv stanovalca ni možen v naslednjih situacijah: sankcija v primeru delikta, v avtoritarnih odnosih, v pasivnosti pri procesu pomoči, pri materialni stiski in pri posledici *»kariere«*.

Glede **sankcije** bi najprej zapisala, da lahko služi kot preventiva za stanovalca, da ne stori delikta: *»Ne spleča se ne, če ne, pa me bodo dali na zaprti.«* To ne pomeni, da do sankcije v primeru delikta ne more priti, kar ima lahko negativen učinek za posameznika: *»Celo leto si se mantral pa gradil in gre v nič. Prej, ko zaupanje spet dobiš.«* Najslabši možen scenarij za stanovalca je, da se ga premesti na zaprti oddelek. V primeru sankcije se proces pomoči oziroma delo stanovalca na sebi začne znova: *»Pol moraš spet gradit. Dva dni, da si pijan, si uničil vse delo. Celo leto si se mantral pa gradil in gre v nič.«* Spet se mora dokazovati, da je njegovo vedenje netežavno. Potrebno bi bilo raziskati, zakaj stanovalci naredijo delikt. V našem primeru pobega bi se morda lahko rekli, da je bil alarm, saj je stanovalcu po pogovoru bilo boljše. Razlogov za pobeg nisem vključila v besedilo, vendar težava ni bila zgolj v stanovalčevi osebnosti. Za preprečevanje delikta bi bilo treba poiskati druge možnosti. Prav tako bi bilo treba raziskati, ali je kakšen smisel v takih ukrepih, razen tega, da služi kot preventiva za delikt.

Avtoritarni odnos: že sam pojem nakazuje, da stanovalci nimajo vpliva, možno bi bilo celo trditi, vendar ne zagotovo, da nemožnost vplivanja stanovalcev lahko ustvari avtoritarne odnose (ta pojav zna biti bolj zakrit, ni bil predmet analize, je samo ideja, ki bi jo bilo zanimivo raziskati, in sicer ravno zaradi zakritosti). Kot sem že prej dejala, se z novimi metodami odnosi spreminjajo v smislu krepitve moči stanovalcev, vendar se mi zdi vseeno pomembno omeniti, kakšne posledice ima avtoritarni odnos, da se v procesu pomoči ne pojavi. Avtoritarni odnos je neučinkovit način pomoči, ker povzroči nesodelovanje s strani

stanovalca, ne samo zaradi narave odnosa, v »najboljšem« primeru je možno, da stanovalec poišče pomoč drugje, kar nakazuje na neučinkovitost pomoči, saj drugače pomoči ne bi iskal drugje: *»Ker ste meni ste napisali /.../, sem reku, to si vi kar sami sebi napišite, jaz nisem to. Tista osebnost kot vi mene smatrate. Sem šou v X. prav k totemu nevropsihiatru, pa mi je drugačno diagnozo predpisal.«* ali: *»Jaz sem mela en takšen primer. Jaz nikdar več nisem hotla iti k dr. X. Si pa šla h komu drugemu.«* Nesodelovanje se kaže tudi v tem, da stanovalec delavca »nekam pošlje«, kar spet zavira ustrezen proces pomoči, kjer bi stanovalec aktivno sodeloval, pomoč v primeru negativnega učinka ukrepa tudi zavrača oziroma ima do nje odpor: *»Na začetku sem mela velik odpor, ne. Zaradi tega, ker mi ni blo v redu, da so me odpelali.«* Glede na to, da so stanovalci izkusili negativni učinek v smislu prisilne hospitalizacije, najbrž ni čudno, da se zaprejo vase.

Prav tako vpliva stanovalecev ni čutiti v njegovi **pasivnosti pri procesu pomoči**. Pasivnost bi bilo že zaslediti v avtoritarnih odnosih, tu pa je mišljen v kontekstu, ko stanovalec ni informiran o konkretnem procesu pomoči s strani delavca, saj ne ve, zakaj so določene stvari pomembne za sam proces oziroma v kakšnem smislu so mu lahko v pomoč: *»Da v bistvu kar sprašujejo, že majo svoj razlog zakaj.«* Prav tako se je pojavila tema težavnosti prilagajanja stanovalca na nove metode: *»Če ti odkrito povem, mene moti to, ker ne morem se prilagodit toti novi metodi kaj jo imajo.«* Če je stanovalec neinformiran o metodah dela, niti ne ve, kaj lahko v procesu pomoči zase zahteva in tako le pasivno prejema pomoč. V tem kontekstu tudi nezaupanje stanovalca povzroči pasivnost, ker ne izrazi svojih interesov.

Za čas, ki ga stanovalec preživi v instituciji, sem uporabila izraz »kariera«, nemožnost vpliva se kaže na **posledicah »kariere«** in sicer v odnosu z drugimi in v odnosu do samega sebe. Odnos z drugimi je obravnavan v smislu predsodkov, ki so posledica stigme, kar vpliva na to, da ima malo odnosov z zunanjimi: *»Od zunaj jih ni velik. V tem je problem. Vsak je skeptičen do tebe. Vsak si misli, saj ne more funkcionirat. Pa komot funkcioniraš.«* Mojim sogovornikom se to dogaja v primarnem okolju, od koder je stanovalec prišel, in kjer jih ljudje poznajo: *»Ja, včasih doživiš kakšno stvar, se reče, lej ga, un, se mu je mal. To doživiš npr. tam v domačem okolju, tam ko si doma, rojen, v X ne. Tisti te najbolj se odrivajo. Ja.«* Predsodek torej pomeni miselnost ljudi, da oseba s težavami v duševnem zdravju ne more funkcionirati. Pojavi se paradoks, saj v primeru, da stanovalčeve »kariere« ne poznajo, le-tega ne stigmatizirajo, kar spet dokazuje, da lahko funkcionira. Miselnost o nezmožnosti funkcioniranja določa okvir, v katerem pa stanovalec lahko funkcionira glede na status, ki mu je določen (npr. invalidska upokojitev, opravilna nesposobnost, poslovna nesposobnost): *»Marsikdo, ki ima težave z duševnim zdravjem, se navadi s tem živeti. Ja, in iz tega ne more*

ven. Ve pač v okviru tega lahko funkcioniram, kar je čez, meni ni dano. Za določene stvari pač nisi sposoben.»

Posledica kariere kot odnosa do samega sebe je mišljena kot priučena nemoč, ali z besedami stanovalcev „rataš invalid“. Kot posledico »kariere« stanovalec preselitev lahko doživi kot šok: *»ko sem šel ven, jaz vam povem sem zbolel. Zbolu sem. Tri mesce nisem mogel priti k sebi. To to je bil taki antišok. Šok ja.«*

Materialna stiska je lahko eden izmed vzrokov, da se stanovalec ne more dokončno osamosvojiti. Glede na status stanovalca in težave pri zaposlovanju sem določila materialno stisko kot pojem, nad katerim stanovalec nima vpliva: *»Na stara leta, da bi jaz zdaj šel ven, da bom klošar? Kam bom šel? X let mam, kam naj grem? Nimam nikoga, da bi me, penzija je mala, državno penzijo mam, kaj bom s to penzijo? S tem še preživet ne morem en teden ne, ki pa so še ostali stroški? Saj to je to.«*

2. Načini izboljšanja življenja udeleženih stanovalcev v fokusni skupini

Stanovalci so izrazili naslednje načine izboljšanja življenja:

Pogovor: da se z nekom pogovarjajo, s pomočjo pogovora se stanovalec lahko sprosti.

Dobro počutje na enoti: dobro počutje omogočajo obveznosti, ki jih stanovalci na enoti izpolnjujejo (v našem primeru čiščenje prostorov). Z obveznostjo tudi prevzamejo določeno odgovornost.

Dober odnos s stanovalci: imeti z nekom prijateljski odnos, v katerem lahko nekomu zaupaš.

Dober odnos z delavci: dober odnos z delavci pomeni, da se z njimi razumeš.

Strokovna pomoč v primeru stiske: v skrajni sili poiskana pomoč.

Samopomoč: v smislu odvrčanja oziroma preusmerjanja misli.

Socialna mreža: s socialno mrežo, torej krogom ljudi, s katerimi se stanovalec poveže in s katerimi ima stike, si izboljša življenje vsaj iz dveh razlogov. S pomočjo socialne mreže pridobiva informacije, ki jih v določenem kontekstu potrebuje, ve na katerem naslovu oziroma pri katerem posamezniku bo informacije dobil, torej pozna vir informacij: *»Vsak ma svoje potrebe, vsak ma svoje želje, je pa tako, če najdeš ti en krog ljudi, z različnimi pojmi, vsak ma svoje, boš lažje funkcioniral, ker maš skoz na enem in istem mestu, in informacije sem, informacije tja, tam malo sem podebatiraš.«* Drugi razlog je v tem, da v svoji socialni mreži lahko pozna nekoga, ki ga bo poslušal, ko se mora pogovoriti o svojih težavah, *»da se ti lahk zanesesh, samo se morata poznati.«*, torej stanovalec pozna nekoga, ki mu lahko zaupa.

To je vzajemen proces, saj je lahko tudi v vlogi poslušalca. Stanovalec si bo socialno mrežo težko gradil, če ima težave pri navezovanju stikov, v tem primeru *„ne boš popolno živel v taki ustanovi“*, enega od razlogov je iskati v tem, da je dostop do informacij zmanjšan. Razlog je tudi lahko v tem, da stanovalec ne pozna nekoga, s katerim bi se lahko pogovoril in s tem izboljšal svoje razpoloženje.

Za izboljšanje življenja so torej pomembni tudi **odnosi** oziroma dobri odnosi s stanovalci in delavci. Dobri odnosi kažejo na to, da je stanovalec socializiran oziroma lažje spremeni svoje vedenje; s pomočjo dobrih odnosov stanovalec lahko napreduje: *»Velik pomeni, če maš ti pristen kontakt s socialnimi delavci, pa z terapiji, ki so na oddelku. Oni ti vejo, so vsak dan na razpolago. Marsikakšno stvar ti lahko reče, ne, to ni fajn.«* Nasprotno slabi odnosi z delavcem lahko zavirajo napredovanje stanovalca: *»Jaz mam lastno izkušnjo npr., ker se pač s šefico nisem razumel, sem imel 4 mesece take probleme, da so me premestili 2-krat 3-krat, da sem šel v bolnico zaradi tega.«* Napredovanje se lahko zavira tudi v primeru, če stanovalcu primanjkuje zaupanja: *»Zaupanje v nekoga moraš imeti. Če nimaš tega, ne moreš doseči tistega plana. Ne dosežeš tistega plana, ker ti propade veselje.«* Prav tako je stanovalec brez zaupanja zaprt vase. V primeru stiske je dobro, če stanovalec ve, da se lahko obrne po pomoč/pogovor, kot sem omenila že v socialni mreži, v našem primeru je stanovalcu zagotovljena pomoč s strani delavca: *»Mi je rekla X, ne, da če bom imela /.../, pa če bom bla /.../, naj do nje pridem, al pa do X, al pa do bilo koga od delavcev.«*

Dejavnost je način izboljšanja življenja, če se stanovalec odloči, da bo aktiven. Torej iniciativa pride od stanovalca. Najprej je dejavnost način sproščanja, s pomočjo dejavnosti stanovalec preusmeri svoje misli. S plačano dejavnostjo se oskrbuje z materialnimi dobrinami, dejavnost lahko pomeni strategijo preživljanja: *»Štiri leta sem od terapije živel praktično. Sem si računalnik kupil, vse živo. Sem delal po naročilih, razumeš.«* Z dejavnostjo se stanovalec lahko identificira, najprej splošno, kot obveznost, ki jo je imel *»zunaj«*: *»point je, da ma človek zadolžitve. To je isto kot si včasih v službo hodil, al pa si doma karkoli.«* Nadalje s konkretno dejavnostjo, kjer izkazuje svoje sposobnosti, znanja, talente: *»S tem sem rasel gor. Mam posluh. Pel sem dosti. Bil sem v zboru skoraj 30 let. Da mam neko znanje zaj.«* Možnost je, da se nauči novih veščin na delovni terapiji: *»Pol pa ona reče kaj bi delal, pa ti razlag, to je to, to je to, to je to, pol pa izbereš pa se učiš.«* Stanovalec ima na izbiro kaj bo počel, vendar v okviru dela, ki je na razpolago. Kot sem omenila že prej, stanovalec z dejavnostjo lahko prevzame odgovornost za nekaj, saj se zaveže, da bo izpolnjeval svoje zadolžitve. S pomočjo dejavnosti si stanovalec strukturira čas, čas tudi mineva: *»Tak da sem praktično mel celi dan za delat. To je blo meni v zadovoljstvo. Zadovoljstvo, ja.«*

Kot **strategijo samopomoči** sem definirala že preusmerjanje misli, ni pa to edini način, kako si pomagajo stanovalci, da se jim izboljša način življenja. Izraženo je bilo mnenje, da mora stanovalec za napredek na sebi delati, vendar se tudi mora zavedati možnosti, ki so mu dane: *»Če ti pričakuješ tak pa tak nivo življenja, pa ga ne boš dosegel, boš razočaran.«* V tem smislu so pomembni majhni premiki, ki se lahko dosežejo v okviru danih možnosti in jih je potrebno vzpodbujati. Omenjen je že bil pogovor, tukaj sem ga izpostavila, ker temelji na neformalnem odnosu z delavcem, ki ni več v zavodu, torej ga lahko razumemo kot samopomoč, saj stanovalec vzdržuje odnos in ga pokliče v primeru, ko rabi pogovor. Omenila sem samoedukacijo: *»Je tudi, veliko pomeni, če kakšno knjigo prebereš, da veš se ravnat.«* Samopomoč je tudi pisanje dnevnika, na podlagi katerega poteka pogovor, da se rešijo problemi. Stanovalec si je s pomočjo komuniciranja ponovno začel pridobivati zaupanje. Odpornost in izogibanje stresu sta lahko podobni strategiji, ker imata lahko podoben namen, in sicer, da stanovalec ne dopusti, da bi zunanji dejavniki vplivali na njegovo počutje: *»Kot npr. mene nič več ne gane. Jaz sem zdaj ratal trd. Jaz sem nula zaj. Se mona naredim. Ja, ko da jih ni.«* Strategija biti tukaj in sedaj pomeni, da svoje življenje živijo v trenutku in se ne ozirajo na to, kar rečejo drugi: *»Pa ne smeš se ozirat kaj drugi reče, čuj danes bo pa to, pa jutri bo to. Živiš it trenutka v trenutek. Živiš svoje življenje. Točno tako, saj ne veš kaj bo.«*

Zaradi pomanjkljivosti odgovorov prvo vprašanje ni bilo predmet analize. Pojavila sta se dva odgovora, in sicer, da krepitev moči pomeni, da se ukvarjaš s športom in da je to samozavest: *»Če si človek, če imaš svoj ego, premagaš marsikaj.«*

Krepitev moči je povezana s vplivom, ki ga ima uporabnik. Krepitev moči se ne more zgoditi, če uporabnik ni aktivno udeležen v procesu pomoči. Tako samoumevno, vendar ni. Smith pod prvo strategijo uporabnikov, kjer je možnost najmanjšega vpliva uporabnikov, uvršča ravno privolitev, sporazum, tudi uslužnost (Smith, 2008). Tudi, če se uporabnik strinja, še ne pomeni, da se njegova moč krepi. Najprej se moramo vprašati, kakšen odnos imamo z uporabnikom. Ga poznamo kot osebo v svojem življenjskem kontekstu, s svojo zgodovino, s svojimi talenti, znanji, veščinami, skratka kot svojstveno osebnost, ali lahko presežemo njegovo vlogo uporabnika, ali ga poznamo zgolj kot uporabnika, z značilnostmi, ki se tičejo vloge uporabnika, vloge, kjer potrebuje vodenje oziroma pomoč? V tem primeru lahko kmalu zaidemo v »sindrom pomoči«. Koliko nam uporabnik zaupa? Kateri so njegovi personalni viri moči? Kot je razvidno iz analize, je zaupanje pomembno, da se uporabnik odpre. Zelo primerna se mi je zdela trditev, da uporabnikom dovolimo, da nam dovolijo razumeti, kako

dojemajo svet (Rose, 1983). Šele takrat se uporabnik lahko izraža, izraža svoje interese, torej se krepitev moči zgodi kot iniciativa uporabnika in ne strokovnih delavcev. Naloga socialnih delavcev bi tako lahko bila vzpodbuda uporabnika k samoiniciativnosti. Kot iniciativa uporabnikov so nastala uporabniška gibanja, torej ne smemo podcenjevati njihove moči. Mogoče jo le moramo prevesti v naš delovni koncept, mogoče jim mora dovoliti celotna družba, da si »prisvojijo« svoj prostor med nami vsemi.

Zaupanje uporabnika se izgubi z neučinkovitimi ukrepi, torej ukrepi, s katerimi se uporabnik ne strinja. Taki ukrepi povzročijo nesodelovanje, problem ni toliko v tem, da izvajamo avtoriteto nad nekom, kolikor je problem v tem, da se uporabnik posledično sam odloči, da ne bo sodeloval, kar pomeni, da ga izgubimo, nesodelovanje pa kaže na slab odnos med delavcem in uporabnikom (Smith; 2008), torej se moramo vprašati, s čim smo užalili oziroma ujezili našega sodelavca. Posledice slabega odnosa so lahko tako hude za uporabnika, ki je v instituciji, da se njegovo duševno zdravje slabša. Sankcije, ki se izvajajo v institucionalnem okolju, so neučinkovite oziroma so celo v škodo uporabniku, ker spet mora graditi vse, kar je naredil do sedaj, da bi dokazal, da ni več »problematičen«.

Prav tako se lahko vprašamo, ali je posameznik seznanjen z našo vlogo delavca, ki jo imamo v procesu pomoči. Pasivna udeležba nakazuje domnevo, da delavci posedujemo znanje, da je naša praksa enostranski proces (Smith; 2008), prav tako nakazuje, da ga ne poučimo o tem, kar počnemo, o našem namenu. Ali dopuščamo uporabniku (in nam) pomoč zase, da nas pouči, kako mu pomagati? Mosher nas pouči o dveh vprašanjih, ki bi jih morali zastaviti v delovnem odnosu, in sicer Kaj si želiš? in Kako ti lahko pomagam, da to dosežeš? (Mosher; 1989). Če oseba ne pozna odgovora, še vedno lahko s pomočjo dialoga (Freire; 1996) prideta do rešitve. Menim, da bi morali vzpodbujati uporabnike (lahko v delovnem odnosu), da argumentirajo svoje zahteve, ker imajo večje možnosti, da se jih upošteva. Tako lahko spoznamo, zakaj si uporabnik nekaj želi, prav tako pa zahteve ne moremo definirati kot posledico duševnega stanja uporabnika in je smatrati kot irelevantno.

Za krepitev moči uporabnika je velikega pomena socialna mreža, ki si jo v primeru naše fokusne skupine v instituciji gradi stanovalec, prav tako pa smo spoznali, da je socialna mreža pomembna za socialni kapital in nasploh za vključevanje uporabnikov v skupnost. Socialna mreža uporabnika je razvidna, kadar se upošteva življenjski svet uporabnika (v ta namen se lahko ustvari zemljevid moči). Krepitev moči mora temeljiti na povezovanju vseh akterjev, ki so v svetu uporabnika. Kako prepričati akterje, da prevzamejo odgovornost za sodelovanje, je pa druga stvar. Iz tega razloga so uporabniške skupine pomembne, ker lahko krepijo socialno

mrežo, če je to potrebno. V ta namen moramo delavci vzpodbujati uporabnike za kolektivno sodelovanje oziroma akcijo (Smith; 2008, Adams; 2003, Beresford; 1993).

Do nekaterih odgovorov, ki so bili zastavljeni v problemu, nismo prišli. Izjave stanovalcev so bile po večini vezane na mikro raven okolja, mogoče zato, ker na tej ravni najbolj zaznajo svoj vpliv in tudi zato, ker na tej ravni vpliv lahko najbolj udeležujejo. Pod vprašaj za posploševanje je treba postaviti tudi dejstvo, da ti uporabniki izvirajo iz institucionalnega okolja (konkretno javno-socialno varstvenega zavoda, kjer potekajo procesi dezinstitutionalizacije; torej se spet zastavlja vprašanje, ali lahko ugotovitve posplošimo na vse tovrstne institucije, tolažimo pa se lahko, da v vseh potekajo procesi dezinstitutionalizacije), mogoče bi za primerjavo ena fokusna skupina lahko potekala v kakšnem društvu ali pa z uporabniki, ki živijo doma, je pa res, da nekaj stanovalcev biva v dislociranih enotah in neodvisnih stanovanjih, torej imajo večjo samostojnost. Primerjava bi mogoče nakazala kakšne razlike, vendar lahko tudi izpostavimo odstopanja, ki so značilna za institucionalno okolje, druga pa bi morda lahko premestili v širši kontekst. V kontekstu institucionalnega okolja so mišljene sankcije in posledice »kariere« ter dejavnosti, ker se izvajajo v institucionalnem okolju. Tudi spreminjanje lastnega vedenja, ki služi za doseg cilja. Premik moči k uporabniku se dogaja povsod, kjer se izvajajo inovativne metode, ker je to njihov namen, argumentiranje se nanaša tudi na širšo okolico (v našem primeru je bilo med drugim povezano s sodiščem), uvid pa se prav tako lahko zgodi na lokaciji, kjer je uporabnik vključen v proces pomoči. Prav tako pomoč drugemu. Tudi avtoritarni odnosi se lahko zgodijo ne glede na katerokoli institucionalno okolje, prav tako pasivnost pri procesu pomoči, ki je tesno povezana z avtoritarnimi odnosi. Materialna stiska se tiče vseh uporabnikov že zaradi raznih statusov (invalidska upokojitev, itd.). Socialno mrežo si gradimo vsi. Vprašljivi so odnosi, ker jih imajo vsi uporabniki, vendar so dobri odnosi v institucionalnem okolju pomembni za napredovanje, strategije samopomoči pa bom prav tako postavila v institucionalni kontekst, ker jih ne moremo posplošiti glede na to, da jih izvajajo osebe v institucionalnem okolju.

V zvezi s posploševanjem rezultatov na populacijo v zavodu sem v fokusno skupino vključila stanovalce, ki živijo v različnih pogojih. Za primerjavo bi bilo mogoče zanimivo uvesti fokusno skupino stanovalcev, ki živijo v enotah v zavodu in fokusno skupino v dislocirani enoti, prav tako pa fokusno skupino s stanovalci v neodvisnem stanovanju.

Fokusna skupina je omogočila stanovalcem skupinsko diskusijo, kjer so krožile informacije, različni pogledi, mnenja; slaba lastnost fokusne skupine je bila, da smo se včasih preveč

oddaljili od teme, vendar je stanovalcem omogočila diskusijo o za njih pomembnih temah. V ta namen bi lahko organizirali npr. debatne krožke, kjer bi uporabnike tudi vzpodbujali za učenje veščine argumentiranja.

Po analizi se zadnje vprašanje, ki sem ga določila v problemu, zdi napačno zastavljeno. Vprašati bi se morala, kako se mi kot sodelavci vključimo k uporabnikom v proces krepite moči na mikro, mezo in makro ravni življenjskega sveta uporabnikov.

5. SKLEPI

1. Glede na problem, ki je bil zastavljen dokaj obsežno, sem prišla do rezultatov, ki se dotikajo mikro okolja uporabnikov v institucionalnem okolju. Opozorila sem tudi, da bi bilo mogoče za primerjavo primerno opraviti intervju v več fokusnih skupinah, in sicer v skupini stanovalcev, ki živijo v enotah v zavodu, in stanovalcev, ki bivajo v dislocirani enoti, ter stanovalcev, ki živijo v neodvisnem stanovanju. Ne upam posploševati, da imajo vsi stanovalci z duševnimi stiskami enak cilj, torej živeti izven zavoda, in da je njihovo napredovanje povezano s tem ciljem. Nadaljnji sklepi, ki se tičejo institucionalnega okolja, se nanašajo na stanovalce, ki so sodelovali v fokusni skupini.

2. Sankcije, ki se izvajajo v institucionalnem okolju, so neučinkovite in škodljive za uporabnika, ker se z njimi med drugim zavira proces osamosvojitve (stanovalci so izrazili, da morajo ponovno graditi vse, kar so dosegli). Prav tako negativni učinki pomoči lahko povzročijo, da posameznik pomoč zavrača oziroma ima odpor, torej ne sodeluje, izgubi zaupanje.

3. V institucionalnem okolju se lahko kaže vpliv uporabnikov v naslednjih okoliščinah:

- spreminjanje lastnega vedenja (za doseg cilja);
- premik moči k uporabniku (inovativne metode, odpiranje institucionalne mreže);
- argumentiranje;
- uvid (ko uporabnik spozna, da so mu delavci v pomoč); in
- pomoč drugemu.

4. Načini izboljšanja življenja uporabnikov v institucionalnem okolju:

- dejavnosti: identifikacija (izražanje svojih talentov, znanja); preusmerjanje misli, sproščanje; prevzemanje odgovornosti; oskrba z materialnimi dobrinami v primeru plačila za dejavnost; strukturiranje časa;
- dobri odnosi z delavci in drugimi uporabniki;
- socialna mreža: pridobivanje informacij, reševanje težav s pogovorom; in
- strategije samopomoči: samoedukacija, pisanje dnevnika, pogovor, izogibanje stresu, preusmerjanje misli, biti tukaj in sedaj.

5. Krepitev moči uporabnika se zgodi pod pogojem, da je aktivno vključen v proces pomoči, ker je krepitev moči povezana s vplivom, ki ga ima uporabnik, če pomoč sprejema pasivno, vpliva ni zaznati. Izjema je, če se sam odloči, da ne bo sodeloval, kar kaže na slab odnos med delavcem in uporabnikom, takrat njegove moči ne priznavamo.

6. Pomembno je, da se zavedamo konteksta, v katerem uporabnik živi in iz katerega izhaja, saj ga le takrat lahko razumemo kot osebnost (presežemo okvir uporabnika), torej šele takrat se lahko izkažejo personalni viri moči, ki jih lahko uporabi za dosego cilja.

7. Življenjski svet uporabnika je tesno povezan s socialno mrežo, ki jo ima, in jo je potrebno vzpodbujati. Kot delavci prav tako lahko vzpodbujamo uporabnike h kolektivni akciji, ki lahko krepí socialno mrežo posameznika.

8. Pasivno sprejemanje pomoči lahko tudi nakazuje, da uporabnik ni dovolj informiran o procesu pomoči ali metodah dela. Idealno je, da skupaj sodelujemo v procesu pomoči oziroma, da uporabnika vzpodbujamo, da sam izrazi kaj hoče od nas; če že izhajamo iz določenega koncepta, ga pojasnimo uporabniku, da bo vedel, kako ga koristiti.

6. PREDLOGI

Kot sem že omenila, je materialna stiska lahko eden izmed razlogov, da se uporabnik ne more osamosvojiti. Potrebno bi bilo razmisliti o večanju možnosti za zaposlitveno dejavnost v smislu socialnega podjetništva ali italijanske prakse zadrug, ki bi bistveno povečal prihodek uporabnikov, ter prav tako o agencijah za začasno poslovanje.

Za osamosvajanje uporabnikov bi se tudi morale razvijati nove, neodvisne službe na območjih, kjer so bivalne enote oziroma kjer živijo uporabniki ne glede na to, kateri organizaciji pripadajo. Smiselno bi bilo, da bi nove skupnostne službe s svojimi dejavnostmi povezovalе uporabnike s skupnostjo. Službe bi lahko nastajale kot projekt na Fakulteti za socialno delo na področju inovacije duševnega zdravja v skupnosti ter v povezavi z drugimi akterji, kjer so potrebni: Evropski socialni sklad, Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, lokalna skupnost, javno socialno-varstveni zavodi, psihiatrične bolnice, zavod za zaposlovanje, center za socialno delo, uporabniki, svojci, društva, študentje drugih fakultet ipd.

Druga možnost je pridobitev koncesije za opravljanje socialno-varstvene dejavnosti od Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve (Resolucija o nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2006-2010) ter vključevanje vseh pomembnih akterjev.

Uporabniki v instituciji preselitev lahko doživijo kot šok ali celo zbolijo. Za ta namen bi se lahko pred preselitvijo organizirale delavnice, tečaji za samostojno življenje izven institucionalnega okolja, ki bi lahko pripomogli k ublažitvi šoka in ponovnega učenja spretnostih, ki so se jih »odvadili« v priučeni nemoči. (V ta namen bi se lahko vključili prostovoljci, animatorji, praktikantje, pripravniki, svojci, edini problem je lokacija; v primeru Zavoda Hrastovec – Trate bi se v ta namen morda lahko uporabilo poslopje v Tratah.) Drugi način je poiskati možnosti najema prostorov, npr. hiše.

Debatni krožki v Zavodu Hrastovec – Trate za stanovalce in vse ostale. Ena tema debatnega krožka bi lahko bil tudi Zakon o duševnem zdravju, ki bo kmalu začel veljati. Zanimiva tema bi bile morda tudi strategije samopomoči, kjer bi uporabniki lahko izmenjavali mnenja glede na to, kaj jim je v pomoč in kaj sami lahko naredijo za sebe glede na kontekst, v katerem živijo.

V literaturi o procesih dezinstitutionalizacije sem zasledila izobraževanje delavcev o novih metodah, nikjer pa nisem zasledila izobraževanja uporabnikov o novih metodah. V ta proces so vključeni tudi uporabniki. Tudi njim bi morala biti omogočena možnost, da se novih metod navadijo, jih sprejmejo, se jih naučijo, kot tudi edukacija o tem, katere koristi jim lahko prinašajo oziroma kako naj jih izkoristijo. Izobraževanje je zaznati tudi pri ciljnih uporabniških gibanj, torej je pomembno. Izobraževanje lahko poteka v obliki delavnic. Delavci bi na seminarje lahko povabili tudi uporabnike, s katerimi so v stiku.

Raziskovanje, iskanje alternativnih možnosti za ukrepanje v primeru delikta, ki ga storijo uporabniki v instituciji, saj lahko imajo sankcije negativen učinek na uporabnika, ker mora spet graditi vse, kar je do delikta dosegel in se spet dokazovati (sebi in drugim). Skupinski pogovori z uporabniki, ki so na zaprtem oddelku zaradi delikta (v smislu skupine za samopomoč).

Pri delovnem odnosu, vzpodbujanje uporabnikov za samopomoč. Lahko se posredujejo nekatere metode, ki jih koristijo stanovalci v Zavodu Hrastovec – Trate: pisanje dnevnika, samoedukacija (posredovanje literature uporabniku), učenje spretnosti biti tukaj in sedaj in učenje spretnosti argumentiranja.

7. LITERATURA

1. Adams, Robert. 2003. *Social Work and Empowerment*. New York: Palgrave Macmillan
2. Advocacy for Mental Health. 2003. World Health Organization
http://www.who.int/mental_health/resources/en/Advocacy.pdf (13.06.2009)
3. Beresford Peter, Croft Suzy. 1993. *Citizen Involvement*. London: The Macmillan Press LTD
4. Čačinovič Vogrinčič, Gabrijela. 2008. *Socialno delo z družino*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo
5. Della Porta, Donatella. 2003. *Temelji politične znanosti*. Ljubljana: Sophia
6. Dragoš Srečo. 2002. Socialni kapital. *Socialno delo* 41, 2:71-89
7. Dragoš, Srečo. 2008. Moč – navodila za uporabo. V: Lešnik Bogdan (ured.), *Krepitev moči*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo
8. Flaker Vito in sodel. 2008. *Dolgotrajna oskrba. Očrt potreb in odgovorov nanje*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo
9. Freire Paulo. 1996. *Pedagogy of the Oppressed*. London, New York: Penguin Books
10. Foucault Michel. 1984. *Nadzorovanje in kaznovanje*. Ljubljana: Delavska enotnost
11. Foucault Michel. 1998. *Zgodovina norosti v času klasicizma*. Ljubljana: Založba /*cf
12. Haralambos Michael, Holborn Martin. 1999. *Sociologija: teme in pogledi*. Ljubljana: DZS
13. Lamovec Tanja. 1997. Cilji in dejavnosti evropskih organizacij. *Socialno delo* 36, 3:205-213
14. Lamovec Tanja. 1998. *Psihosocialna pomoč v duševni stiski*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo
15. Lamovec Tanja. 2001. Uporabniška iniciativa in država. *Socialno delo* 40, 1: 29-36
16. Lukač, Josip. 2005. *Varstveno delovni center: med strokovnim izzivom in vsakdanjikom*. Ljubljana: FDV (magistrsko delo)
http://www.hrastovec.org/fileadmin/user_upload/dokumenti/Strokovna_knjiznica/Luka_Josip_-_Varstveno_delovni_center_med_strokovnim_izzivom_in_vsakdanjikom.pdf
(23.06.2009)
17. Massimo Marsilli, Lorenzo Toresini. 1991. San Vito-Trst: dez institucionalizacija se nadaljuje *Časopis za kritiko znanosti*, 138-139: 14-33
18. Mesec, Blaž. 1998. Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo

19. Mesec, Blaž. 2007. *Kvalitativna metodologija, študijsko gradivo*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Fakulteta za socialno delo
20. Mlakar, Zdenka. 2005. Vloga in pomen socialnega dela v Zavodu Hrastovec – Trate. Ljubljana: FSD (diplomska naloga)
[http://www.hrastovec.org/fileadmin/user_upload/dokumenti/Strokovna_knjiznica/Mlakar_Zdenka - Vloga in pomen socialnega dela v Zavodu Hrastovec - Trate.pdf](http://www.hrastovec.org/fileadmin/user_upload/dokumenti/Strokovna_knjiznica/Mlakar_Zdenka_-_Vloga_in_pomen_socialnega_dela_v_Zavodu_Hrastovec_-_Trate.pdf) (23.06.2009)
21. Mosher Loren R. 1989. *Community Mental Health*. Ontario: Penguin Books
22. Nacionalni program socialnega varstva do leta 2005. Uradni list RS, 31/2000
<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200031&stevilka=1442> (25.05.2009)
23. Ocepek, Julija. 2005. Možnosti plačanega dela stanovalcev v Zavodu Hrastovec – Trate. Ljubljana: FSD (specialistično delo)
[http://www.hrastovec.org/fileadmin/user_upload/dokumenti/Strokovna_knjiznica/Ocepek_Julija - Mo nosti pla anega dela stanovalcev v Zavodu Hrastovec - Trate.pdf](http://www.hrastovec.org/fileadmin/user_upload/dokumenti/Strokovna_knjiznica/Ocepek_Julija_-_Mo_nosti_pla_anega_dela_stanovalcev_v_Zavodu_Hrastovec_-_Trate.pdf) (23.06.2009)
24. Oliver Mike. 2003. *Disabled People*. V: Alcock Peter (ured.), *The Student's Companion to Social Policy*. UK: Blackwell Publishing
25. Podwoll Edward M. 1990. *The Seduction of Madness: Revolutionary Insights Into the World of Psychosis and a Compassionate Approach to Recovery at Home*. New York: HarperCollins
26. Rapoša Tajnšek. 2007. Raziskovanje življenjskega sveta uporabnika v širšem kontekstu socialnega dela. V: Lešnik Bogdan (ured.), *Življenjski svet uporabnika*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo
27. Resolucija o nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2006-2010. Uradni list RS, 39/2006
<http://www.uradni-list.si/1/content?id=72891> (23.05.2009)
28. Rose Stephen M. 1985. *Advocacy & Empowerment: Mental Health Care in the Community*. Michigan: Routledge & Kegan Paul
http://books.google.com/books?id=drh8Ev0v5O0C&dq=rose+advocacy+and+empowerment&printsec=frontcover&source=bn&hl=en&ei=qlA9SsbpBc-usAbnhdBz&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=4 (25.05.2008)
29. Rus, Veljko. 1989. *Izvor in razvoj socialne politike*. Socialna politika VI, 8:15-32
30. Scheper- Hughes, Nancy., Lovell, Anne. M., 1987. *Psychiatry Inside Out: Selected Writings of Franco Basaglia*. New York: Columbia University Press
31. Smith Robert, 2008. *Social Work and Power*. New York: Palgrave Macmillan
32. Škerjanc, Jelka, 2006. *Individualno načrtovanje z udejanjanjem ciljev pri zagotavljanju socialno varstvene storitve*. Ljubljana: Center RS za poklicno izobraževanje

33. Zaključno poročilo 2008. 2008. *Evalvacija procesov dezinstitutionalizacije v posebnih socialnih zavodih v Sloveniji* (V5-0287)

34. Zakon o duševnem zdravju. Uradni list RS 77/2008
<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200877&stevilka=3448> (17.06.2009)

Drugi spletni viri:

http://en.wikipedia.org/wiki/Social_movements (11.05.2009)

http://en.wikipedia.org/wiki/Anti-psychiatry_movement (11.05.2009)

8. POVZETEK

V diplomski nalogi me je za začetek zanimala krepitev moči kot splošen pojem, torej »kaj to sploh je« oziroma kako je krepitev moči definirana. Spoznala sem vire moči in načine ravnanja z viri (Dragoš; 2008). Dalo se je ugotoviti, da uporabnik nedvomno ima personalni vir moči in da je količina moči povezana z vplivom.

Za krepitev moči posameznika je nujno razvijanje socialne mreže in čim manjša odvisnost od služb.

Socialno delo je uspešno, če upošteva vse tri ravni: mikro, mezo in makro okolje uporabnika (Rapoša Tajnšek; 2007).

Makro okolje: Resolucija o nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2006-2010 si med drugim prizadeva tudi za partnerstvo vseh akterjev, vzpodbuja nastajanje novih, in sicer z dodeljevanjem koncesij in verifikacijo programov, prav tako pa omogoča oblikovanje novih modelov skupnostnih služb (Ul. RS, št. 39/2006). Izvajati se bo začel tudi Zakon o duševnem zdravju.

Mezo okolje: Za krepitev moči uporabnikov si moramo krepiti tudi lastno moč, zato me je zanimalo, s kakšnimi težavami in kritikami se soočajo socialni delavci pri svojem delu in nasploh socialno delo kot znanstvena stroka. V ta namen moramo krepiti lastno moč za področja, kjer socialni delavci nimamo vpliva, da se lahko omogočijo pogoji, v katerih lahko krepi moč uporabnik.

Mikro okolje: Opisane so bile tudi strategije uporabnikov glede na odnos, ki ga ima uporabnik z delavcem v procesu pomoči. Bolj je uporabnik aktiven, večji vpliv ima in moč se mu krepi. Negativni učinki pomoči povzročijo nesodelovanje uporabnika, kar kaže na slab odnos med delavcem in uporabnikom. Opisani so bili tudi načini krepitve moči skupin, če se proces pomoči izvaja skupinsko ali v primeru nastajanja uporabniške skupine (emocionalna, materialna podpora).

Inovativne metode pripomorejo h krepitvi moči posameznika, vendar posamezniku moramo dopustiti vpliv in spremembo organizacije, če je to potrebno, torej se mora služba prilagajati uporabnikom. Uporabniku moramo predstaviti tudi koncept dela, da bo seznanjen, kaj lahko v procesu pomoči pričakuje in kako pomoč lahko koristi. Načelo krepitve moči lahko uporabimo pri vseh metodah.

Odvzem ali kršenje civilnih pravic, diskriminatorna praksa, segregacija od sistema in ukrepi socialne politike, ki ljudem otežujejo samostojnost, v primeru uporabnikov tudi neustrezne

službe, so posameznike motivirale, da so se začeli združevati v družbena gibanja.; na področju duševnega zdravja so to uporabniška gibanja.

Antipsihiatrija in dezinstitutionalizacija imata med drugim enak cilj kot uporabniška gibanja, torej vključevanje uporabnikov v skupnost oziroma je to končni cilj vseh.

Za krepitev moči uporabnikov je pomembna socialna mreža, uporabniške skupine lahko krepijo socialno mrežo in so v pomoč posamezniku za osamosvojitev. Prav tako si vse službe na področju duševnega zdravja morajo prizadevati za neodvisnost od le-teh in se osredotočiti na konkretne, vsakdanje probleme uporabnikov, kot so materialna stiska, stanovanjska problematika in večanje pogodbene moči.

Za razumevanje uporabnika imamo v mislih življenjski kontekst, v katerem živi in iz katerega izhaja; takšno vlogo uporabnika preokvirimo, saj ga drugače lahko napačno razumemo. Današnje socialno delo temelji na partnerstvu z uporabnikom; rekla bi, da uporabnikom mora biti dana možnost, da prevzamejo iniciativo, odgovornost za spreminjanje lastne situacije (kritično zavedanje), informacije jim lahko posredujemo, skupaj pa pridemo do rešitve oziroma nalog, ker se tako odraža uporabnikova moč v akciji.